

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Katedra žurnalistiky

Prezentace etnicity v knize, filmu a seriálu
Friday Night Lights

Magisterská diplomová práce

Bc. Lucie ZUBKOVÁ

Vedoucí práce: PhDr. Daniel Topinka, Ph.D.

Olomouc 2014

Prohlašuji, že jsem tuto magisterskou diplomovou práci vypracovala zcela samostatně, za pomoci všech zde uvedených zdrojů a pramenů. Práce má 144 202 znaků (153 242 znaků včetně poznámek pod čarou).

V Olomouci dne 14. dubna 2014

.....

Podpis

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu práce PhDr. Danielu Topinkovi, Ph.D. za tehdejší pohotovou pomoc, svým rodičům za vytrvalou podporu během studií, Heleně Fikerové za neustálé povzbuzování, kontrolu a přínosný zdroj materiálů a Veronice Zýkové za zpětnou vazbu.

Anotace

Název práce: Presentace etnicity v knize, filmu a seriálu *Friday Night Lights*

Autor: Bc. Lucie Zubková

Vedoucí práce: PhDr. Daniel Topinka, Ph.D.

Počet znaků: 144 202

Počet stran: 87

Počet zdrojů: 40

Klíčová slova: etnicita, sociální identita, kategorizace, fanouškovství, zakotvená teorie, televizní seriál

Abstrakt

Hlavním tématem práce je kvalitativní analýza děl se sportovní tematikou (knihy, filmu a seriálu *Friday Night Lights*) vedená s důrazem na způsob prezentace etnicity v rámci fotbalového týmu a skupiny fanoušků. Hlavní otázka výzkumu zní: jak jsou prezentovány etnické diference v dílech se sportovní tematikou? Dokáže týmová kolektivní identita či síla ritualizovaného fandění spojit etnicky diferentní individua a pokud ano, jakým způsobem je to recipientům zprostředkováno? Vedle specifické kolektivní identity tak výběr sportu určuje i přítomnost a zvýznamnění rituálních prvků.

Annotation

Title: Portrayal of ethnicity in the book, the film and the TV series Friday Night Lights

Author: Bc. Lucie Zubková

Garant: PhDr. Daniel Topinka, Ph.D.

Number of signs: 144 202

Number of pages: 87

Number of sources: 40

Key words: ethnicity, social identity, categorization, fans, grounded theory, TV series

Abstract

The primary focus of this thesis is the qualitative analysis of media content with sport themes. It analyses the book, the film and the TV series Friday Night Lights and places emphasis on the representation of ethnicity in the football team and its group of fans. The research concentrates on how ethnic differences are represented in episodes centred on sport themes. It attempts to answer the question whether collective team identity and the power of ritualized fan behaviour have the capacity to bring together ethnically different individuals and if yes, in what ways this is mediated to the audience. Beside the specific collective identity, the sport selected here also determines the presence and the meaning of elements of ritual.

Obsah

1. Úvod.....	8
2. Teoretické ukotvení práce	10
2.1. Etnicita.....	10
2.1.1. Kolektivní identita	10
2.1.2. Etymologie pojmu etnicita.....	11
2.1.3. Etnicita vs. rasa	12
2.1.4. Základní teoretické přístupy	13
2.1.5. Etnická identita (se zřetelem na pojetí T. H. Eriksena)	15
2.1.6. Vznik konfliktů, politika identit	18
2.1.7. Stereotypy, předsudky a diskriminace	21
2.1.8. Etnicita vs. kultura	23
2.2. Kategorie	26
2.3. Shrnutí	30
2.4. Fanouškovství.....	31
2.4.1. Fanoušci.....	31
2.4.2. Davové chování	32
2.4.3. Ritualizované fandění jako forma kulturní identifikace	34
3. Metodologie výzkumu	38
3.1. Kvalitativní analýza.....	38
3.1.1. Zakotvená teorie	38
3.1.2. Členská kategorizační analýza.....	43
4. Praktická část práce.....	46
4.1. Kontextové zasazení knihy, filmu a seriálu.....	46
4.2. Narace děl Friday Night Lights	50
4.3. Prezentace etnicity v dílech Friday Night Lights	51
4.3.1. Adaptace	51
4.3.2. Hlavní postavy	54
4.4. Zakotvená teorie	55
4.4.1. Otevřené kódování.....	55
4.4.2. Axiální kódování	69
4.4.3. Selektivní kódování	73
4.5. Pokračování seriálu	77

4.6. Presentace mimo etnických minorit	79
5. Závěr	80
5.1. Zpětné zakotvení teorie	80
6. Zdroje	82
6.1. Seznam pramenů	82
6.2. Seznam použité literatury	83
6.3. Seznam dalších elektronických zdrojů	86
6.4. Seznam screenshotů a tabulek	87

1. Úvod

Hlavním tématem práce je kvalitativními metodami vedená analýza děl *Friday Night Lights (FNL)*. Jedná se o knihu, jejíž celý název zní *Friday Night Lights: A Town, a Team, and a Dream* a jejímž autorem je americký spisovatel H. G. „Buzz“ Bissinger,¹ dále o celovečerní film známého režiséra Petera Berga, který je pojmenován o něco stručněji: *Friday Night Lights* (v českém překladu *Světla páteční noci*), a stejnojmenný seriál² z produkce společnosti NBC Universal. Kvalitativní analýza bude vedena s důrazem na způsob prezentace etnicity v rámci fotbalového týmu a skupiny týmových fanoušků. Hlavní otázka práce tedy zní: jak jsou prezentovány *etnické difference* v dílech se sportovní tematikou?

Díla *FNL* rozvíjí naraci okolo texaského středoškolského týmu amerického fotbalu, družstva Panterů. Vedle specifické formy kolektivní identity jsem sportovní tematiku vybrala i kvůli přítomnosti a zvýznamnění rituálních prvků, tedy z důvodu tamního důrazu na sociální organizaci (konkrétně na existenci a úspěch sportovního týmu). Budu zkoumat, jestli v tomto případě dokáže týmová kolektivní identita či síla ritualizovaného fandění spojit etnicky diferentní individua a pokud ano, jakým způsobem je to recipientům zprostředkováno. Ke sportovnímu fanouškovství budu přistupovat jako k nové formě kulturní identifikace a sociální organizace. Prozatím jsem se nesetkala s jiným (populárně kulturním) dílem, které by danou problematiku řešilo v takovém rozsahu.

V práci nejprve vymezím pojem *eticita*, a to zejména na podkladech knihy norského antropologa Thomase Hyllanda Eriksena *Antropologie multikulturních společností: Rozumět identitě*. Eriksen zdůrazňuje relační, interakční povahu etnicity; práci povedu v souladu s tímto modelem. Pro ucelenější představu však přiblížím také další přístupy, především spor probíhající mezi *primordialisty* (Geertz) a *instrumentalisty* (Brass, Cohen), týkající se hloubky případné zakořeněnosti/nezakořeněnosti etnické identity v kolektivní zkušenosti. Podle primordialistů je *eticita* přirozená, pevně daná.

¹ Držitel Pulitzerovy ceny (1987, deník *The Philadelphia Inquirer*), absolvent Harvardu, americký sportovní a investigativní žurnalista a spisovatel.

² Seriál má pět ukončených sérií (1. série má 22 epizod, 2. série 15 epizod, 3. a 4. série 13 epizod a poslední 5. série 14 epizod; všechny díly trvají přibližně 40 až 45 min.).

Instrumentalisté naopak tvrdí, že jde o konstrukt, který byl vědomě vytvořený za účelem vzniku skupinové soudružnosti – např. kvůli mocenským nebo politickým zájmům.

Eriksen se tématu věnuje se zřetelem na soudobé koncepty ovlivňující etnicitu, jako je *globalizace* nebo *multikulturalismus*. Zmíněný multikulturalismus chápe coby odpověď na snahu o nekonfliktní koexistenci a (rovnocenné) politické uznání mnoha etnických skupin.³ Veškerá stanoviska autor přibližuje na reálných příkladech naší společnosti.

Poté v diplomové práci teoreticky přiblížím metodu kvalitativní analýzy, konkrétně metodu strategického postupu zakotvené teorie (zde budu vycházet zejména z pojetí Strausse a Corbinové, avšak část týkající se axiálního kódování si upravím podle svých potřeb). Hypotézy proto neuvedu hned na začátku práce, ale určím je v průběhu analyzování; stěžejní teorii, v níž stanovím způsoby prezentace etnických identit v dílech *Friday Nigh Lights*, předložím až na závěr. Okrajově postup nakombinuji s členskou kategorizační analýzou. Během průzkumu relací a interakcí hlavních protagonistů se tedy budu soustředit také na jimi evokované sociální kategorie.

V praktickém úseku práce vymezím zkoumané jednotky textu. Budu si všímat zejména takových částí jednotlivých obsahů, v nichž se objevují sekvence signifikantní pro mou práci, čili pasáže se zástupci etnických minorit, s projevy kulturní jinakosti, ritualizovaným fanouškovstvím apod. Jak už jsem zmínila, budu pozorovat především jednotlivé interakce. Vysleduji výskyty témat, interpretace i kontexty a určím, zda stanovený obsah inklinuje ke stereotypnímu ztvárnění postav, resp. etnických skupin. Dílčí otázky výzkumu zní: jak se podílí sociální formy (v tomto případě např. ritualizované fandění) na vymezování či stírání etnických hranic? Může mít fanouškovství nebo identifikace s týmem podíl na solidárnějším jednání občanů, dokáže vzbudit pocit jednoty i u etnicky diferentních individuí (jež za jiných okolností pocit jednoty tolik nevnímají)? Mezi uvedením knihy, filmu a seriálu je vždy několikaletý odstup, během něhož se společenská situace etnických menšin proměnila; okrajovou otázkou tedy bude, zda lze nějaký vývoj vidět i v rámci komparace těchto děl.

³ Multikulturalismus se začal rozvíjet během 60. let 20. stol. o boku *etnorevitalizačních hnutí*.

2. Teoretické ukotvení práce

V teoretické části přiblížím několik základních pojmů, se kterými budu nadále pracovat. Odůvodním, proč je jejich pochopení pro mou práci důležité, nastíním historický vývoj jednotlivých konceptů a vysvětlím konkrétní volby přístupů.

2.1. Etnicita

2.1.1. Kolektivní identita

Koncept *sociální identity* se vztahuje k lidské schopnosti definovat se v rámci jednotlivých skupin. *Kolektivní identita* je pak chápána jako identita jednoho konkrétního uskupení, jež vzniklo za nějakým účelem. Je běžné, že v souvislosti s kolektivní identitou lidé dodržují stanovená pravidla. V dnešní době je *etnicita* pojímána coby forma kolektivní identity, proto nejprve vymezím význam tohoto pojmu. Samotný termín je odvozen z latinského slova *identicus*, což značí *totožný, znamenající tentýž*.⁴ Kolektivní identita je projevem osobní identifikace jedince s určitou skupinou. Jak upozorňuje Petr Lozoviuk,⁵ stojí zejména na společných hodnotách, idejích a zájmech, díky nimž ve skupině funguje *sjednující princip*. Někteří autoři (např. francouzský antropolog Jean-Loup Amselle nebo z českého prostředí Vladimír Macura) ji chápou jako kulturní produkt symbolických forem, který je odvozován od mnohdy domnělých specifik dané skupiny.

Francouzský sociolog Maurice Halbwachs byl zastáncem názoru, že každá skupina je obdařena *kolektivní pamětí*, souborem představ a postojů vztahujících se ke sdílené historii. Tato paměť má být intersubjektivní, proměnlivá v čase, schopná redefinovat samotnou identitu skupiny. Pierre Bourdieu pak kolektivní identitu pojímá jako objektivní mentální kategorii považovanou jednak za oblast vzájemné komunikace, jednak za soubor norem platných pro sdílení ekonomických, kulturních či symbolických aspektů. Tato kategorie se ukotvuje prostřednictvím udržování a posilování vnitroskupinové integrity. Společnost běžně působí jako stabilizovaný systém, její podobu uchovává institucionalizace některých aspektů příslušné kultury. Na jedné straně je kolektivní identita

⁴ Tesař 2007: 17

⁵ Hirt, Jakoubek 2005 (stať Lozoviuk): 163

(re)produkována pomocí mezilidských interakcí, na straně druhé má její stávající podoba na tyto interakce vliv – a tedy i na formování osobní identity. Nová identita se zprvu etabluje tím, že akceptuje normy a hodnoty dané skupiny; později je začne užívat spontánně, po čemž následuje ukotvení.

Každé individuum se identifikuje s mnoha různými skupinami (a mnoha rolemi), jichž je součástí. Co se týče samotné etnicity, Lozoviuk podotýká, že myšlení na základě etnických kategorií je v současnosti považováno za přirozené a platné: „*Představa o etnické odlišnosti a o její distinktivní funkci v moderních společnostech se stala pevnou součástí všeobecně akceptovaného obrazu světa, který je nám nereflektovaně zprostředkováván naší kulturou.*“⁶ Koncept etnické identity je pro mou práci zásadní, další specifika kolektivní identity tedy proberu se zřetelem na tuto konkrétní formu.

2.1.2. Etymologie pojmu etnicita

Pojem *eticita* pochází z řeckého slova *ethnos*, které postupem času získalo pejorativní význam podobný označení *barbar*, *divoch* nebo *pohan* (od pol. 14. stol.). K rasovým charakteristikám se tento výraz začal vztahovat až v průběhu 19. století, což dovršila druhá světová válka, kdy se zmiňované pojmenování v Americe vztahovalo k Židům, Italům nebo Irům;⁷ k označení rasových charakteristik se v té době tedy přidává také kulturní aspekt. O významové oddělení *eticity* a *rasy* se zasadil význačný německý sociolog Max Weber, který v *etniku* spatřoval směsici biologických, psychologických a kulturních aspektů.

Teoretikové se pojmem *eticita* podrobněji zabývají od 60. let 20. století. I přes dlouhá léta bádání je však stále těžké stanovit jednu konkrétní definici. Poněkud obsáhleji zde tedy přiblížím – zejména s pomocí práce antropologa Eriksena – jakými charakteristikami se *eticita* vyznačuje a jak se může „lišit“ podle několika základních teoretických přístupů. Pokud bych ale měla tento pojem pro začátek shrnout jednou větou, nejobširněji by se *eticita* dala definovat jako uměle vytvořený systém rasových, kulturních a teritoriálních rysů propojený s představami o společném kolektivním původu. Abych se této problematice

⁶ Hirt, Jakoubek 2005 (stať Lozoviuk): 162

⁷ Hirt 2007

mohla věnovat důkladněji, ihned na začátku stručně ujasním rozdíl mezi etnicitou a rasou.

2.1.3. Etnicita vs. rasa

„V současném politickém diskursu se výrazu ‚rasa‘ používá s účelem odlišení určitých společenských skupin, se zřejmým přesvědčením, že se jedná o deskriptivní pojem převzatý z biologické antropologie.“⁸ Rasa je však podle mnoha teoretiků (např. Šmausová, Newman, Chancer) dynamický sociální konstrukt, jehož hranice lidé neustále přetvářejí.⁹ Rasu určují subjektivně zvolené fyzické charakteristiky (barva kůže nebo vlasů, tvar lebky apod.), jejichž výběr se může lišit v závislosti na společnosti, v níž volba probíhá. Šmausová zdůrazňuje, že výraz *rasa* (jako biologický pojem) nevykazuje spolehlivě aplikovatelné deskriptivní prvky. Tento pojem vyplývá spíše z výkladu konkrétních lidských zkušeností souvisejících s projevy a formami fyzických jinakostí, k nimž se připojily také předpoklady morálních rozdílů.¹⁰ Jakmile se tyto zkušenosti *zvěcňují*, pojem se osamostatňuje, už není pouze prostředkem sloužícím k interpretaci dané zkušenosti. Vzniká domněnka, že výraz *rasa* odkazuje k reálně existující sociální skupině (zpětně pak může zkušenost s touto skupinou ovlivnit).

Rasismus (jako ideologie) generuje určité praktiky a typy jednání, jimiž lidé přistupují k diferentním skupinám. Od některých ostatních skupinových identit se *rasa* liší tím, že v tomto případě je jinakost viditelná a neměnitelná.¹¹ Lidé jsou přesvědčeni, že na základě tělesných charakteristik dokážou nositelům přiřknout povahové vlastnosti apod.; samotné pojmenování je následováno ohodnocením. Na rasismus může být nahlíženo různými způsoby: „Zatímco z perspektivy ideologie jako zbraně může být rasismus považován za symptom sociálního konfliktu, z perspektivy teorie ideologie jako nástroje kompenzace napětí bude přítomnost rasismu vysvětlována jako symptom nedokonalé sociální integrace.“¹²

⁸ Šmausová 1999: 433

⁹ Šafr 2008 (stať Kolářová): 84

¹⁰ Šlesingerová, Hamar, Szaló 2007: 8

¹¹ Tamtéž: 12

¹² Tamtéž: 14

Obecně se předpokládá, že prvotní rozdělení lidské společnosti do několika ras proběhlo během Osvícenství,¹³ tedy v 18. století, kdy se začal formovat nesouhlas s otrokářstvím. Rasa je kategorií lidí sdílejících vrozené biologické znaky, zatímco etnicita – jak už jsem nastínila výše – je definována spíše nebiologickými, kulturními či národnostními charakteristikami (historie, jazyk, tradice, styl oblékání, náboženství atd.). Kolářová však ve své stati *Sociální distance a prolínání nerovností (třída, gender, rasa/etnicita)* zdůrazňuje, že se koncepty rasy a etnicity překrývají; i k rasovým skupinám se mnohdy vážou jisté kulturní aspekty, stejně tak u některých etnik je možné rozpoznat fyzické charakteristiky. „Fyzické znaky u rasových skupin jsou ale podle vzhledu viditelnější než kulturní rozdíly u etnických. Etnické skupiny mohou být rasově heterogenní (např. Brazilci jako etnikum jsou jedinci různých ras a odstínů barvy kůže), a naopak jedna rasa může obsahovat mnoho etnických skupin [...].“¹⁴

V analýze tedy budu akcentovat zejména etnickou identitu postav, tento přístup je v rámci mého výzkumu adekvátnější. Přesto se samozřejmě nevyhnu termínům jako *rasismus* či *rasová diskriminace*, neboť rasa a etnicita se nedají zcela oddělit (zároveň se mezi analyzovanými jevy pravděpodobně vyskytnou data akcentující spíše fyzickou jinakost postav, na tyto případy upozorním).

2.1.4. Základní teoretické přístupy

Existují dva základní přístupy, jak nahlížet na etnicitu: *primordialistická* (resp. *esencialistická, objektivistická*) a *instrumentalistická (situacionistická)*¹⁵ teorie. Principiální rozdíl jsem zmínila v úvodu, nyní se na tyto přístupy podívám podrobněji. Vedle instrumentalistické teorie připojím ještě třetí pojetí etnicity – *konstruktivistické*.

Primordialistická teorie

Primordialistická teorie pojímá etnicitu jako hluboce zakořeněnou, pevně danou objektivními kritérii (např. jazykem, náboženstvím, společným původem, zvyky), geneticky dědičnou. Členem skupiny se tak člověk stává ihned po narození, v průběhu života se tato příslušnost nemění; etnicita předchází

¹³ Cottle 2000: 4

¹⁴ Šafr 2008 (stať Kolářová): 85

¹⁵ Šatava 2009: 21

zkušenost i sociální interakce (ty naopak ovlivňuje v jejich průběhu). Z pohledu primordialistů je etnický konflikt přirozeným a nevyhnutelným střetem rozdílných identit.¹⁶ Hlavním představitelem zmiňovaného směru je americký antropolog Clifford Geertz. V současnosti již tento přílišně statický přístup, který ignoruje situační vlivy, postupně ztrácí své zastánce. Většina teoretiků se přiklání spíše ke konstruktivistickému (či instrumentalistickému) pojetí.

Konstruktivistická teorie

Konstruktivisté etnicitu chápou jako chtěný produkt členů určité společnosti, kteří ji neustále ustanovují v procesu lidské interakce – vzniká tedy v průběhu času, aniž by byla pevně vázaná na biologické předpoklady; je sociálním konstruktem. Na jejím zakotvení se podílí již zmíněná kolektivní paměť (jako soubor vybraných institucionálně předávaných událostí a jejich interpretací). „*K fixaci, prezentaci a neustálému zpřítomňování nových pravidel společenského sdružování pak dochází pomocí mediálně, institucionálně či kulturně sdílených skupinových symbolů.*“¹⁷ Způsoby ukotvení je tedy potřeba pojímat z hlediska konkrétních společenských kontextů, neboť etnicita je proměnná v čase (a prostoru) – a to i v případě jedné skupiny.

Významným průkopníkem subjektivně laděné teorie (ve své podstatě tedy i té instrumentalistické) byl norský antropolog Fredrik Barth, jenž kladl důraz na moment skupinového vymezení etnických hranic. Podle Wenera Sollorse Barthova teorie přináší nový pohled na existenci *multietnických* (polyethnic) Spojených států amerických. Etnické skupiny se v USA vykazují relativně nepatrnými (kulturními) rozdíly,¹⁸ charakteristiky jednotlivých etnik by se často mohly až zaměnit. Nejpodstatnější vymezení tak zůstává v jazyce – v názvech etnik a také v kategorizování. I „pouhé“ označení skupiny u členů vyvolává emotivní vazby a dojem existující hranice.

Do popředí se tak dostává otázka, jak je konkretizováno a udržováno (symbolické) rozhraní mezi různými etnickými skupinami – v kontextu určitých podmínek? Jaké strategie se na jejich tvorbě podílí? V rámci tohoto přístupu by se tedy měly analyzovat zejména kontexty jednotlivých interakcí (nikoli skupiny ani

¹⁶ Tesař 2007: 55

¹⁷ Hirt, Jakoubek 2005 (stať Lozoviuk): 168

¹⁸ Sollors 1991: 28

konkrétní jedinci). Etnicky definovaná společenství existují díky interaktivní *etnizaci* skupin (viz dále).¹⁹

Zastánci této teorie předpokládají, že se jedná o poměrně moderní fenomén spojený se společenskými změnami industriálního věku, kdy se etnická identifikace stala sjednocujícím prvkem jinak heterogenních skupin. Kladou důraz na konkrétní kontext. Tvrzením, že etnicita není ani neměnná ani zcela otevřená, stojí na pomezí primordialistického a instrumentalistického přístupu.²⁰

Instrumentalistická teorie

Další pozicí, která se vedle konstruktivistické teorie řadí k modernějším přístupům k etnicitě, je instrumentalistická teorie.²¹ Rozvíjí se od druhé poloviny 20. století a stejně jako konstruktivisté, i instrumentalisté se v tomto případě přiklání k názoru, že je etnicita poměrně novým fenoménem vzniklým v souvislosti s kulturními, politickými (mocenskými) či sociálními vlivy.²² Etnicita není daná, nýbrž konstruovaná. Členové skupiny s ní mohou manipulovat tak, aby dosáhli určitých zájmů²³ – politických, či prostě lepší životní úrovně (etnicita je nástrojem – *instrumentem* sloužícím k tomuto záměru, etnický konflikt je tedy důsledkem).

Jak jsem předpověděla na začátku, k dalšímu postupu v mé práci jsem coby nejrelevantnější zvolila přístup teoretika Thomase H. Eriksena, jenž etnicitu koncipuje jako *aspekt meziskupinových relací*. V jeho pojetí se mísí principy konstruktivismu a instrumentalismu. Zdůrazňuje relační, interaktivní charakter etnicity; nadále tedy budu pokračovat v teoretickém zakotvení mé práce zejména se zřetelem k tomuto modelu.

2.1.5. Etnická identita (se zřetelem na pojetí T. H. Eriksena)

Idea příslušnosti k etnické skupině (nebo k národu²⁴) stojí na abstraktní představě o sdíleném původu, o společné kultuře. Jak uvádí Eriksen, tato

¹⁹ Hirt, Jakoubek 2005 (stat' Lozoviuk): 170

²⁰ Tesař 2007: 55

²¹ Hirt 2007

²² Šatava 2009: 21

²³ Hutchinson, Smith 1996: 8

²⁴ Národem se stává etnická skupina, která má vlastní stát (přitom je nutné poznamenat, že pouze malá část etnických skupin obývá své teritorium jako jediná). Jedná se o zkonstruované, umělé

představa vzniká zevnitř, hlavními iniciátory je neurčitý počet lidí ztotožňujících se s myšlenkou, že danou skupinu vytvářejí a že se s ní sociálně identifikují. Záleží na nich, jaká kritéria si k tomu určí. Lozoviuk používá v souvislosti s tímto procesem pojem *etnizace*, přičemž upozorňuje na to, že si lidé mohou dle potřeby konstruovat i nové kulturní znaky, jež by měly etnicky distinktivní charakter (nebo je jako takové mohou nově interpretovat). Důležitý je zde koncept *sebepojetí*, „*sada přesvědčení a postojů k sobě jako k objektu vlastních reflexí, která se vyvíjí od raného dětství kontaktem dítěte s okolím a během života v důležitých interakcích s ostatními.*“²⁵ Tyto postoje a přesvědčení se vážou na sociální pozici, jež propojuje velký počet jedinců. Jako kolektivní součást sebepojetí pak vznikají sociální identity, jichž mají lidé tolik, do kolika skupin patří (resp. u kolika skupin cítí, že k nim patří). Je zřejmé, že počet *etnických* identit jedince je značně omezený, avšak ty se kombinují s identitami dalších kategorií.

Náležitost ke skupině (etnické, stejně jako např. k náboženskému vyznání) svým členům nabízí pocit hrdosti a pospolitosti, solidaritu, jistotu. Základem je kolektivní vědomí a sdílení společných hodnot. Vždy k tomu však potřebují i jiná lidská seskupení existující okolo nich. Eriksen vlastně *etnicitu* chápe jako dlouhodobou komunikaci kulturních rozdílů mezi skupinami, jež se považují za vzájemně odlišné. Důležité tedy nejsou pouze charakteristiky, jimiž se daná skupina definuje, ale zároveň ty, kterými popisuje *ty ostatní*, vůči nimž se tak vymezí (a jejichž obraz si vytvoří z vlastního úhlu pohledu). Stejně tak záleží i na druhé straně – aby skupina fungovala jako *my*, musí vnímat, že ji tak popisují i ti, kteří do ní nepatří; proces utváření je vzájemný. Distinkce *my-oni* je podle antropologů v tomto případě univerzální a základní, jako by se koncept *etnicity* objevoval až v momentě, kdy se zkontaktují dvě (či více) etnické skupiny. Ke vzniku silného *my* pomáhají společné atributy jako zkušenosti, cíle, náboženství, jazyk, teritorium nebo i stejná anatomie. V případě teritoria nemusí jít o vazbu na konkrétní geografické území – „postačí“ i symbolická náklonnost

a subjektivní seskupení, které však většinou disponuje silnou symbolickou mocí a nacionalistickým smýšlením, které podle Eriksena patří k ideologii moderního státu (nacionalismus samozřejmě může být postaven i na dobrých základech – na svobodné a demokratické vůli lidu, nejedná se pouze o fašisticky směřující ideologii).

²⁵ Šafr 2008 (stať Vojtíšková): 67

k nějakému místu (např. mýtus o tom, odkud etnikum pochází).²⁶ Důležitý je také sdílený *nepřítel*, strana *oni*. Ve chvílích, kdy tato opozice není konkrétně definovaná, jednota *my* může působit křehčím dojmem. Tak se například naše současná společnost někomu zdá být individualistická – většinou není potřeba, abychom se „spojili“ proti nebezpečí.

Velice důležitou součástí lidské společnosti je rodina. Právě síla rodinného pouta se symbolicky přenáší také na etnické společenství či národ,²⁷ stává se jejich pilířem; proto mají skupiny takovou moc – vytváří totiž emocionální apel na něco, co lidé považují za důležité a co je jim z vlastní podstaty blízké a potřebné. Kromě pouta, pocitu příslušnosti a solidarity zároveň mohou svým členům nabídnout jakýsi vývoj, vzdělání nebo například smysl života. Paradoxem přitom je, že kultura etnika (národu) se většinou dostane do popředí až ve chvíli, kdy se skupina stává utlačovanou a má proto potřebu svou kulturu nějakým způsobem upevnit, zachovat. Také z toho důvodu ve většině případů platí, že identita minorit je silnější, zřetelnější než identita majorit (tak např. identita homosexuála je zřejmější než identita heterosexuála, neboť právě homosexuálové jsou ti, kteří se musí ve společnosti mnohdy *bránit*; často jsou také definováni svým okolím – *ti druzí* jim „připomínají“, jaké by měly být jejich charakteristiky atd.; stejně tak např. identita Katalánce je silnější než identita Španěla apod.). Zatímco bílý muž etnicky i pohlavně náležející k privilegované skupině (a v naší společnosti alespoň co se etnicity týče také k majoritě) pravděpodobně málokdy přemýšlí nad barvou své pleti a nad svým pohlavím, černá žena, jež navíc například vyznává v dané oblasti minoritně zastoupené náboženství (tzv. *trojí kumulace nerovností*), nad svou identitou nejspíš uvažuje mnohem častěji – a mnohem častěji ji definuje jak ona, tak její okolí.

Této problematice se věnoval německý sociolog Georg Simmel. Je autorem principu, který byl později pojmenován jako Simmelův zákon. Tvrdí, že vnitřní soudržnost skupiny je přímo závislá na vnějším tlaku nebo na společném tlaku kolektivní odpovědnosti (vyjádřené v mravních pravidlech skupiny apod.).²⁸ Dále zdůrazňuje, že na míru soudružnosti má vliv i počet členů skupiny a fakt, *odkud* onen tlak přichází; z čím vzdálenější roviny, tím větší „obranná“ skupina se

²⁶ Hutchinson, Smith 1996: 375

²⁷ Tento metaforický přesun lze registrovat také v jazykové rovině: *mateřský jazyk, otec vlasti* atd.

²⁸ Mucha 2008: 17

tvoří (např. pokud tlak přichází od matky, spojí se proti ní dcery; pokud od souseda, spojí se celá rodina; pokud přichází např. od Američanů, může se spojit celá Evropská unie atd.). Aby tyto tlaky nezpůsobily pouze vnitřní konflikty, musí ve skupině existovat nějaké závazky, určitá autorita a vzájemná oddanost.

Problematika etnicity se samozřejmě stále vyvíjí a proměňuje. V dnešní multikulturní společnosti se jednotlivé kultury a etnika potkávají a mísí víc než kdy dříve – zvyšuje se kulturní homogenizace. Na etnické sebeuvědomění navíc velice působí také všudypřítomná masová média a procesy globalizace. (Nadnárodním) mediálním kanálem se šíří takový obsah, který mnohdy počítá s mezinárodním dosahem. Jak podotýká McQuail, „obvykle to [...] přináší oslabení kulturní svéráznosti v tématech i předváděných prostředích a zvýhodňování těch formátů a žánrů, o nichž panuje představa, že jsou univerzálnější.“²⁹ Obecně se prý předpokládá, že tento trend povede k potlačení prvotních kultur, jež se liší od aktuálního mezinárodního modelu. Navíc je možné, že se po nějaké době vytvoří univerzální typ kultury, který nebude spjat s žádným místem ani s žádným konkrétnějším obdobím. Eriksen ale popisuje jinou tendenci. Podle něj má právě přibližování kultur či etnických skupin za následek to, že se čím dál tím častěji hovoří o jejich rozdílech, neboť skupiny si nyní konkurují v boji o *nedostatkové zdroje* – ať už se jedná o teritorium, o ekonomické bohatství nebo o politickou či symbolickou moc, o uznání (konflikt zde může vzniknout kvůli představě, že jsou tyto zdroje mezi etniky distribuovány nerovnoměrně nebo nespravedlivě). Takto vedle sebe koexistuje více než deset tisíc etnických skupin³⁰ – a jakmile jsou některé z nich integrovány do jednotného politického a ekonomického systému, stávají se jejich nerovnosti znatelnějšími.

2.1.6. Vznik konfliktů, politika identit

Eriksen, Hirt i další teoretikové zmiňují, že se na výsledném obrazu etnik z velké části podílí také politika identit, která v nich vidí potenciál;³¹ je schopna stavět umělé hranice tam, kde dříve žádné nebyly, upravovat minulost podle

²⁹ McQuail 2002: 137

³⁰ Existuje také velký počet skupin, u nichž absentují etnická kritéria jakožto organizační principy. Jejich etnické povědomí je označováno jako indiferentní, neartikulované, nedominantní, nejasné... (ve velké míře se jedná o země třetího světa).

³¹ Veliký potenciál spatřuje politika identit v etnicky indiferentních skupinách, neboť si myslí, že je snadné dostat je na „svou stranu“.

potřeb současnosti. Tyto hranice se postupem času stávají institucionálně zakotvené, utvrzené všeobecným přesvědčením o jejich faktické existenci.³² Politika identit zároveň apeluje na osobní zkušenost. „*Za využití mýtů, kulturních symbolů a rétoriky příbuzenství, směřovaných ke svým stoupencům, se propagátoři politiky identit snaží stírat rozdíly mezi osobní zkušeností a skupinovou historií.*“³³ Stačí aby měli lidé zkušenost s nějakou konkrétní lokalitou a příbuzenskou jednotkou a ona zkušenost se u některých z nich postupně povýší na národní úroveň. Tak například vnímají porážku v nějaké bitvě jako prohru také ti, kteří se bitvy nezúčastnili a kterých se přímo nedotýká; a tak také lidé posuzují úspěch národního sportovce jako svůj vlastní. Pokud jsou pak zkušenosti sdílené i napříč hranicemi etnických skupin, snižuje se pravděpodobnost konfliktu.

Kromě představy o nerovnoměrném rozdělování nedostatkových zdrojů tak vznikají konflikty mezi skupinami i z mnoha jiných důvodů. V tomto ohledu mohou mít manipulativní moc určité ideologie. „*Tento typ ideologií etnických a národních charakterů se zpravidla zakládá na stereotypech, na karikovaných a zjednodušených představách, jak vlastní, tak i cizí kultury.*“³⁴ Praktikování takových ideologií úzce souvisí s *meziskupinovým zkreslením*³⁵ – s diskriminací minorit, s negativním vnímáním *těch druhých*, ale také s romantizováním vlastní skupiny, s vyvyšováním se nad ostatní. Etnické identity často legitimizují smýšlení o nadřazenosti tím, že svou kulturu předkládají jako tu *objektivní*. „*Všechny ideologie se pokoušejí nastolit určitý politický pořádek, aby mohly vystupovat jako přirozené. Taktikou etnických ideologií je apelovat na kulturní představy, pokrevní pouta a příbuzenskou solidaritu.*“³⁶ K tomu přispívá také existence *meziskupinové předpojatosti* neboli tendence hodnotit vlastní skupinu lépe (méně kriticky) než ty ostatní. Tento pohled se nazývá *etnocentrický*, lidé si tak snaží udržet sebeúctu (při vzájemném srovnávání skupin často používají kategorie, viz dále). Nejde o pouhé upřednostňování vlastní skupiny, ale také o loajalitu, respektování jejich norem.³⁷

³² Cottle 2000: 2

³³ Eriksen 2007: 124

³⁴ Tamtéž: 19

³⁵ Tento pojem uvádí Sylvie Kouřilová v souvislosti s teorií sociální identity Tajfela a Turnera.

³⁶ Eriksen 2007: 43

³⁷ Kouřilová 2011: 17

Není pochyb o tom, že rozdíly mezi etnickými skupinami opravdu existují – ať už se týkají jazyka, společné historie nebo například geografického území, jež daná skupina osídluje. Rozdílnosti (mezi kulturami) se však dají snadno zneužít, vytváření hranic může vyústit až v rasismus či kulturní terorismus. „*Odlíšnosti mezi lidmi, v našem případě preferovaně jako členy sociálních skupin, často nejsou pouze neutrálně konstatovány, ale také doprovázeny oceňováním údajných vlastností, charakteristik či praktik (členů) daných sociálních kategorií, a tedy hierarchizovány.*“³⁸ Etnické konflikty právě vznikají ve chvílích, kdy ideologie dodají rozdílu význam a důležitost a jakmile se jimi skupina striktně vymezí vůči ostatním (jak ale podotýká Eriksen, v souvislosti s tímto je důležité si uvědomit, že ne vždy jsou takto označené konflikty opravdu postaveny na etnickém základu; etnické příslušnosti může být zneužito, aby se díky ní zamaskoval boj o moc apod.). Eriksen zdůrazňuje, že díky ideologiím si lidé představují, že národní či etnické kultury mají jasné obrysy. Jenomže jak v dnešním multikulturním světě s jistotou určíme, které kulturní prvky patří ke které skupině? A jaké rozdíly jsou v rámci této problematiky natolik signifikantní, aby byly tematizovány?

Není tedy důležité, jak velké rozdíly se mezi skupinami objevují, jako spíše to, kterým z nich lidé dodají důležitost a které se tak stanou sociálně relevantními. Identita je přitom *relační* a *situační*, proměnlivá, neboť záleží na situaci a kontextu, která z našich mnoha identit (rolí) se stane dostatečně důležitou na to, aby nás v danou chvíli definovala. Ten samý muž tedy může být otcem, právníkem, bratrem, heterosexuálem, sportovcem, černochem nebo např. Američanem – záleží, v jakém situačním kontextu se právě nachází (označování úzce souvisí také s kategoriemi, viz dále). V různých situacích lidé aktivují různé role, ostatní je následně rozeznávají – a vzorec se stává sdíleným. Začleněním se a jednáním v rámci „pravidel“ lidé plní očekávání příslušných kulturních norem a hodnot (např. od mužů a od žen se podle společenských konvencí v určitých situacích očekává něco jiného).

I přes svůj relační charakter etnická identita patří k těm trvalejším či alespoň relativně stabilním – je jednou ze základních charakteristik člověka jako

³⁸ Šafr 2008 (stat' Vojtíšková): 62

společenské a kulturní bytosti.³⁹ Lidé ji mají po celý život (avšak nemusí být vždy relevantní).

2.1.7. Stereotypy, předsudky a diskriminace

Rozdíly definující etnicitu jsou velmi variabilní, vždy je možné zdůraznit jinou charakteristiku. Jak je tedy vymezeno členství ve skupinách? Fredrik Barth ve své antropologické práci zdůraznil, že rozhodující jsou *vztahy* mezi skupinami, nikoli odlišné hodnoty nebo jednání členů.⁴⁰ Skupinou sdílené chování se totiž dá pochopit jako proces udržování hranic. Výše jsem zmínila koncept *meziskupinové předpojatosti*, sklonu k lepšímu hodnocení vlastní skupiny. Jejím výsledkem může být znevýhodňování druhých (či naopak zvýhodnění vlastní skupiny) v podobě *stereotypizace* (v kognitivní oblasti), *předsudku* (v postojích) nebo *diskriminace* (v chování). Jakmile si lidé vytváří celkový dojem o jedinci či skupině, upřednostňují jednoduchost. *Stereotypy* jsou tedy jakousi generalizací charakteristik, které se „přenesly“ do široce sdílených meziskupinových postojů (k danému jedinci/skupině). *Nálepkování* (labelling) usnadňuje přijímání nadměrného toku informací, stereotyp je vlastně vyhrocenějším případem klasifikace podle typů. Takové charakteristiky lidé většinou přisuzují bezděčně, ale mohou to dělat i záměrně. „*Stereotypizace má atribuční dimenzi, podle které lidé přisuzují dobré skutky členům vlastní skupiny více dispozičně (jako dané vlastnostmi), ale členům jiné skupiny situačně (jako dané prostředím).*“⁴¹ U negativního jednání to pak většinou platí naopak. Jakmile jsou stereotypy ve společnosti pevně ustanoveny, ani osobní zkušenost s případy, které se jim vymykají, nestačí k tomu, aby vymizely.

Prostřednictvím *předsudku* lidé přisuzují individuu (nebo skupině) vlastnosti odvozené na základě jeho členství ve skupině. Nemusí k tomu mít žádné opodstatnění ani osobní zkušenost. Předsudky mohou být pozitivní i negativní, ale většinou se zkoumají právě ty negativní, protože se vyskytují častěji a ve své podstatě bývají „nebezpečnější“. Smith popsal pět emocí, které

³⁹ Zmíněné tvrzení platí pro naši společnost; jak ale uvádí Eriksen a obecně konstruktivistický i instrumentalistický přístup, mohou nastat takové situace (resp. existovat takové společnosti), v nichž se etnické identity nerozlišují či nejsou relevantní. Smith např. rozeznává etnickou identitu a *etnický původ*. Právě původ je podle něj vrozený, kdežto identitu vnímá jako dobrovolné individuální identifikování se s etnikem.

⁴⁰ Šafr 2008 (stať Vojtíšková): 69

⁴¹ Tamtéž: 70

bývají přítomny v (negativních) předsudcích vůči nečlenským skupinám: strach, odpor, opovržení, hněv a žárlivost.⁴² Tyto emoce mohou vést k vyhýbání se cizím skupinám, k projevům agrese atd.

Co se týče *diskriminace*, její zárodek může být viděn již ve výše zmíněné *meziskupinové předpojatosti*. Jakmile člověk nehodnotí svou skupinu stejnými měřítky, jakými hodnotí skupiny jiné (často se jedná o nevědomé upřednostňování), dá se tato předpojatost považovat za počáteční formu pozitivní diskriminace. Ta může přejít k přímému poškozování *těch druhých*, k negativním postojům a reakcím. Vojtíšková podotýká, že tyto konflikty bývají doprovázeny emocemi jako strach, odpor nebo nenávisť, jež se nejčastěji projevují při interakci tváří v tvář mezi neznámými lidmi.

Tím, jak se etnické skupiny vymezují proti *těm druhým*, vzniká – často např. kvůli zavádějícímu mediálnímu obrazu – odstup až obava z cizích skupin. Lidé začnou očekávat, že vzniknou nějaké problémy, i když k tomu neexistují pádné předpoklady. Podle Eriksena může etnická diskriminace získat formu sebenaplnujícího se proroctví. Jedná se o koncept, který uvedl americký sociolog Robert K. Merton: „*Počátkem sebenaplnujícího se proroctví je nesprávná definice situace, jež vyvolává nové chování, díky kterému se původně mylná představa stane pravdivou.*“⁴³ Ten, který danou věc prorokoval, poté pouze přisvědčí, že *to* přeci bylo jisté hned od začátku. Jak už jsem rozebírala dříve – jde o to, že lidé mohou získat pocit, že je národní identita přirozená a že při konfrontaci s jiným etnikem (národem) zákonitě musí vzniknout konflikty. Pro cizince je pak mnohem složitější stát se součástí společenství, kam původně nepatřili.

Co se týče problematiky začlenění se do „cizí“ společnosti, „*existují dvě hlavní interpretace slova integrace. Integraci lze používat jako synonymum pro slovo asimilace, tzn. že členové minorit pomalu ztrácejí svoji vlastní identifikaci se skupinou a stávají se členy majoritní společnosti [...]. Integrace také může znamenat to, že se minorita přizpůsobí majoritě, aniž by se vzdala své kulturní či etnické příslušnosti.*“⁴⁴ Podle Eriksena je zde hlavní otázkou to, zda se přistěhovalci (minority) *chtějí* integrovat. Současná společnost již došla do stádia,

⁴² Kouřilová 2011: 18

⁴³ Merton 2000: 199

⁴⁴ Eriksen 2007: 57

kdy není možné prosazovat koncepty jako „melting pot“ („tavící kotel“),⁴⁵ jež se snažily vymoci stírání různých tradic a kulturních praktik, aby vznikla jedna společná (americká) univerzální kultura.

2.1.8. Etnicita vs. kultura

V této práci se – nejen kvůli studovanému oboru – nelze vyhnout pojmu *kultura* (jak už jsem ostatně několikrát demonstrovala). Také na něj může být nahlíženo z mnoha různých pohledů, tato problematika je velice obsáhlá. Vzhledem k rozsahu mého textu stručně stanovím jen několik základních charakteristik a postojů ke konceptu kultury.

Dá se říct, že v minulosti přetrvávaly dva hlavní přístupy: první, axiologické pojetí zdůrazňovalo aspekt kultivace; úkolem kultury měla být humanizace člověka, vytvoření mravně dokonalé bytosti. Druhý, antropologický přístup zahrnuje umění, právo, společenskou morálku, zvyky, tradice atd. – vše, co si člověk osvojil jako člen společnosti.⁴⁶ Právě tento pohled, postrádající jakékoli hodnotící konotace, je z hlediska povahy mé práce adekvátnější. Také antropologický přístup se podle Soukupa dělí na dvě hlavní větve: *materialisté* a *behavioristé* pod tento pojem zahrnovali materiální předměty a pozorovatelné projevy chování, které lidem pomáhají přizpůsobit se okolnímu prostředí. *Mentalisté* či *ideacionalisté* pak kulturu chápou jako abstraktní shluk pravidel *pro* chování a výrobu materiálních předmětů.⁴⁷

Co se týče novodobějších pojetí, postoj ke kultuře (k populární kultuře) zaujal i John Fiske. Ke konci 80. let na ni začal nahlížet jako na *proces*, na nepřetržité vytváření významů sociální zkušenosti. Na tomto vytváření se podle něj podílí řada věcí v našem okolí – oblečení, jazyk, hudba atd. Tyto prvky jsou symbolicky zakódované. Jejich čtení postihuje, jakým způsobem jsou ve společnosti vnímány, v jakém kontextu se vyskytují a které diskurzy se k nim vztahují... Ať už ale kulturu definujeme jakkoli, vždy se v těchto definicích objevují určité charakteristiky. McQuail ji popisuje např. následujícími rysy: „*Je kolektivní a sdílená s ostatními (čistě individuální kultura neexistuje); musí mít*

⁴⁵ Tento koncept byl nahrazen dalším metaforickým podobenstvím – teorií „salad bowl“ (teorii „salátové mísy“), kde si různé *přísady* v podobě jednotlivých etnických skupin uchovávají svou vlastní podstatu, aby dohromady vytvořily svébytný systém.

⁴⁶ *Velký sociologický slovník* 1996, heslo *kultura*: 548

⁴⁷ Soukup 1996: 216

*nějakou symbolickou formu vyjádření, ať už záměrnou nebo nezáměrnou [...]; je zde (nebo byla) nějaká dynamická kontinuita v čase [...].*⁴⁸ Kultura se vyvíjí a mění; v minulosti byla jiná, než jak ji známe dnes a je možné se domnívat, že také v budoucnosti bude odlišná. Vypovídá o chování ve skupinách, v nichž probíhá veškerý společenský život.⁴⁹ Důležitou vlastností kultury je komunikace, díky které přežívá napříč generacím, rozvíjí se a rozprostírá. Náležitost k vybrané kulturní identitě předpokládá skupinu jedinců vzájemně propojených význačnými kulturními rysy, mezi něž se dá zařadit právě etnicita, ale také jazyk, náboženství, tradice, společná historie atd., navíc i sdílení místa a času. Kulturní identity založené na těchto společných atributech jsou podle McQuaila trvalejšího rázu – alespoň oproti těm, jež vznikají na základě vkusu, módy a stylu, tedy na základě pomíjivějších a v čase rychleji měnících se hodnot.

V rámci kultur lidé uspokojují své potřeby. Forma uspokojování se může lišit v závislosti na kultuře, v níž probíhá. Objektivně se přitom nedá určit, která z těchto forem je lepší/horší, *vhodnější*, na což upozorňoval například polský a britský antropolog Bronisław Malinowski. Snažil se tak poukázat na to, že civilizovaní lidé nejsou postavení výše než např. malé kmeny žijící v jihoamerických pralesích. Jedná se o tzv. kulturní relativismus, přístup, který chápe *každou* kulturu jako významnou.

Pohled na vztah mezi etnicitou a kulturou se v průběhu posledních desetiletí proměnil. Přibližně do 60. let 20. století se ve vědecké komunitě nepochybovalo o úzkém překryvu mezi kulturou a etnicitou. Od sedmdesátých let už to však neplatí, teoretikové naopak začali pracovat s názorem, že: *„[...] mezi kulturou a etnicitou žádný vzájemný úzký vztah neexistuje [...], že kulturní rozdíly procházejí napříč etnickými hranicemi a že etnická identita je konstruována na základě sociálně ustavených představ o kulturních diferencích, nikoli na základě diferencí ‚skutečných‘.*⁵⁰ Etnicita odkazuje k již zmíněné představě o společném původu, zatímco kultura referuje spíše ke sdíleným normám společnosti. Jedno etnikum se může výrazně lišit svými kulturami, naopak stejný kulturní základ často sdílí více etnik. Jejich vztah je tedy velice variabilní. Etnicita navíc

⁴⁸ McQuail 2002: 119

⁴⁹ Soukup 1996: 217

⁵⁰ Eriksen 2007: 99

neprobíhá v rámci jedné skupiny (jako kultura), ale až pokud se tato skupina setká s jinou.

Také na situaci mezi kulturou a etnicitou se dá nahlížet z mocenského hlediska. Kultura (mediální) má totiž moc napomáhat k udržování stávajícího rozdělení společnosti – etnického, třídního, genderového atd. Italský marxistický filosof Antonio Gramsci v této souvislosti zavedl koncept tzv. hegemonie, nadvlády vládnoucí ideologie. Ta má schopnost šířit se společností takovým způsobem, že se jí uznávané hodnoty zdají být obecně platné, přirozené. Naopak hodnoty opozice (např. hodnoty etnických minorit) může předkládat jako nenormální, méněcenné.

K tomu, aby se výzkumy začaly zabývat také společenskými a kulturními postoji k etnicitě (a např. i k genderu), napomohl model Stuarta Halla. Ukázal, že příjemci mohou zakódované významy dekodovat v závislosti na jejich zkušenostech (rozdílných), že dokážou rozpoznat, jakým způsobem se oficiálně překládané verze událostí liší od osobních prožitků. V 80. a 90. letech se tedy začala rozvíjet teorie kulturně diferencovaného čtení mediálních textů. Možnostmi rozdílného čtení téhož kulturního produktu se pak zabýval i Fiske, který považoval význam textu za polysémní, mnohoznačný. *Záleží na čtenáři, jaký význam si vybere, neboť má „sémiotickou moc“.*

2.2. Kategorie

V úzké souvislosti s konceptem kolektivních identit, s existencí skupin a problematikou identifikace jedinců jsou *kategorie*. Podílejí se na vzniku sociálních nerovností, a to zejména nerovností symbolické povahy, protože právě ty v posledních letech nabývají na významu při vymezení společenského statusu.⁵¹ Kategorie jsou variabilní, posuzované v páru, vznikající v mezilidských interakcích – kvůli působení různých kulturních praktik (čili působení odlišných norem a hodnot, nebo právě kategorií rozdílných společenských identit).

A jak jsou nerovnosti v rámci sociálních interakcí reprodukovány? Všichni aktéři se vyznačují charakteristikami, které stanovují jejich postavení. Většinou se přitom snaží svůj status maximalizovat – vzhledem k prostředkům, jež mají k dispozici (schopnost zaujmout, umě konverzovat, přesvědčit...). Šafr ve své stati *Sociální distance a interakce: relační přístup ke studiu stratifikace* zmiňuje amerického politologa Rudolpha J. Rummela, jenž vyjmenoval typologii *objektivních* distancí: „[...] jsou utvářeny rozdíly či podobnostmi mezi lidmi z hlediska jejich původu, dispozic k rolím, třídy, statusu, příjmu, profese, rasového původu a mnoha dalších faktorů.⁵² Lidé mají ve společnosti odlišné postavení, což souvisí s proječováním úcty, s nadřazeností, přičemž v každé pozici může být člověk postaven jinak. *Subjektivní* distance se věnují osobnostně-skupinovým vztahům, hlavně užívání stereotypů. Principiální otázkou zde tedy je, jak se člověk staví k druhé osobě a k jejím statusovým příznakům (k povolání, etnické příslušnosti, genderu atd.). Rozdělení mezilidských distancí nabídl např. i Georg Simmel, který rozlišil *sociální*, skupinové distance, které jsou kulturně definované a sdílené s ostatními, a *osobní*, jež jsou individuálně konstruované k obrazu konkrétních jedinců.

Distance se ve společnosti produkují na základě procesu kategorizace. Díky kategoriím a potřebě pochopit, jakým způsobem fungují, vznikla členská kategorizační analýza, kvalitativní výzkumná metoda vytvořená Američanem Harvey Sacksem (viz dále). Ten při svém bádání zjistil, že lidé – aby se snáze orientovali ve světě – používají určité *členské kategorie* sloužící k označení událostí a věcí okolo nich (současná psychologie považuje potřebu klasifikovat za

⁵¹ Šafr 2008: 8

⁵² Tamtéž: 13

jednu ze základních vlastností lidské mysli, je na ní závislé veškeré poznání⁵³). Jednotlivé kategorie vznikají na základě vlastností (nebo *kategoriálně vázaných aktivit*), jež mluvčí v daném kontextu považují za příznačné, charakteristické. Kategorizace je tedy způsob porovnávání lidí podle jejich podobností a rozdílů.⁵⁴ Tento princip rozlišování je ve společnosti univerzální a napříč sdílený. Tím, že člověk spadá do určité kategorie, jsou mu připsány vlastnosti s touto kategorií spojené.

Jak zdůrazňuje Vojtíšková, velká část kategorizací či stereotypů je neutrálních, neupřednostňujících jednu kategorii před druhou. Některé z nich jsou však vázané na hodnoty, kvůli čemuž pak danou kategorii vyzdvihují, nebo naopak znehodnocují. Co se týče rasové (tělesné) jinakosti, zde je kategorizace spojena také s morálním aspektem.⁵⁵ Důležité navíc není pouze pojmenování zevnějšku (fakt, že okolí jedince považuje za součást nějaké kategorie), ale také to, že se zmiňovaná osoba sama s danou kategorií ztotožňuje. S odkazem na Richarda Jenkinse a jeho dílo *Categorization: Identity, Social Process and Epistemology* Vojtíšková uvádí, že v užším významu je možné sociální kategorizaci chápat jako na „vnějšek orientovanou identifikaci“, tedy coby protiklad k vnitřně zaměřené skupinové identifikaci, kterou jsem probrala výše. Kategorie a skupiny tedy vznikají odlišnými způsoby sociálního utváření lidských uskupení. „*Kategorie jsou produktem vnější kategorizace, tedy identifikace jiných lidí jako členů sociální kategorie, nevztažné skupiny. Skupiny jsou pak výsledkem vnitřní skupinové identifikace sama sebe jako člena sociální skupiny, vztažné skupiny.*“⁵⁶ Rozdíly jsou založené zejména na poznávání skupin vlastními členy – kategorie jimi kategorizovaní jedinci mnohdy ani nevnímají. Sociální skupiny i kategorie jsou zdrojem společenské identity.

Prostřednictvím kategorizace jsou reflektovány sociální struktury, jako je třída, věk, pohlaví nebo mnou zkoumaná etnicita. Díky kategoriím se pak snadněji chápou některé rozdíly v postojích jednotlivců, lidé se na ně v sociálních interakcích orientují (jednotlivé vzorce takto zároveň *re-produkují*, udržují jejich užívání). Jak ale upozorňuje Šmídová, i zde je důležité si uvědomit, že jde o sociální konstrukt. Stejně jako u skupin, také u kategorií se vytvářejí umělé

⁵³ Šafr 2008 (stať Vojtíšková): 66

⁵⁴ Šafr 2008 (stať Šmídová): 99

⁵⁵ Šlesingerová, Hamar, Szaló 2007: 8

⁵⁶ Šafr 2008 (stať Vojtíšková): 66

hranice. Přesto však lidé nemohou nekategorizovat, jde o stále přítomný proces. Kategorizace mohou kvůli zobecňování často vést k předčasným úsudkům, které mohou zcela „zbytečně“ nabýt nepřátelské povahy (právě předsudky týkající se etnicity bývají jedny z nejviditelnějších, např. minoritní skupiny bývají často popisovány jako nezodpovědné, problematické, líné, nečisté, nemorální...).

Jak popisuje Šmídová, kategorizování probíhá v rovině jazyka. Řídí se pravidly společnosti, zároveň má i sociální efekt. Nejedná se pouze o subjektivní interpretace a charakterizování okolního světa, jde i o činnost intersubjektivní; také *sebepojmenování* souvisí s tím, jak člověk vnímá identity druhých a jak definuje situaci, ve které se právě nachází. „*Připisování a ‚odepisování‘ identit kategorizováním je procedurou diferenciací a současně homogenizací. Je praxí kvalifikace a klasifikace osob, věcí i událostí. Provází a provádí inkluzi a vylučování.*“⁵⁷

Jak jsem uvedla dříve, člověk má několik identit (rolí). Záleží na situačním kontextu, která z nich je právě relevantní. Stejně tak může jedinec „patřit“ do mnoha kategorií, také ony jsou orientovány na kontext. A naopak – i v rámci jednoho kontextu může být táž osoba kategorizována různě, a sice z pohledu různých participantů (někdo může danou ženu vnímat jako *mladou paní*, někdo jiný jako *postarší dámu*, záleží na individuu). Samotný způsob identifikace okolí tak přispívá k tvorbě onoho kontextu, a tedy i k určování sociálních vztahů (k definování rovnosti/nerovnosti). Kategorie se mohou stát předmětem konfliktu – jakmile se dotýcnému nezamlouvá, jakým způsobem byl v rámci interakce kategorizován. „*Vztahy nerovnosti, a/symetrie, hierarchie lze tedy studovat jako funkci kategorizace, jako sociální efekt postupů a pravidel situační aplikace kategorií. Nárokování a uznávání nároků lze zkoumat i na mluvních interakcích jako funkci kategoriální inferenční kooperativní hry, jejíž virtuální pravidla a postupy aktéři sledují.*“⁵⁸ Ačkoli interakce mají nějaká pravidla, nikdy není předem jasné, jak budou probíhat. Podle Šmídové je podstatou kategorií také jejich schopnost podílet se na symbolické sociální kontrole. Určují, jak by se člověk měl podle příslušných norem zachovat. S odkazem na Sackse dále podotýká, že s kategoriemi osob jsou normativně propojené *kategoriálně vázané aktivity a rysy*. Díky nim mohou lidé předvídat postoje a jednání jedinců, kteří do

⁵⁷ Šafr 2008 (stať Šmídová): 106–107

⁵⁸ Tamtéž: 109–110

těchto kategorií spadají. Některé z charakteristik jsou dokonce „kategoriálně konstitutivní“; Šmídová uvádí příklad bezdomovce, jehož pojmenování zcela jasně vypovídá o tom, že je bez domova.

Harvey Sacks (a v návaznosti na něj např. Nekvapil)⁵⁹ popsal také *standardizované relační páry*, tedy takové dvojice, v nichž vymezení jednoho členu závisí na druhém – automaticky se předpokládá, že druhý člen existuje a existovat musí (manželka/manžel, otec/dítě, domorodec/cizinec atd.). Nekvapil podotýká, že obecná znalost standardizovaných relačních párů může mluvčímu pomoci např. v kladení vhodných otázek. Vzájemné vymezení zde často funguje také v rovině vlastností; tím, že se kategorizují vlastnosti jedné části páru, definují se standardizované vlastnosti té druhé. Ve velké míře se jedná zejména o standardizování povahy *vztahů* mezi relačními páry, a to v oblasti (morálních) práv a povinností – relace v páru jsou určeny především nároky a povinnostmi, jež se postupně staly kategoriálně normativními, předpokládanými, a jejich plnění je sociálně kontrolováno (Šmídová zdůrazňuje, že užívání kategorií je závazné). Mezi členy sociálních interakcí tak fungují jakési rituály, preferované a nepreferované reakce (preferovanou může být vyhovění určité žádosti, nepreferovanou její ignorování apod.).

S kategorizací úzce souvisí *partikularizace*, opačný jev, díky kterému je jedinec/skupina vymaněn/vymaněna z obecných kategorií jako speciální případ.

⁵⁹ Nekvapil 2000/2001: 43

2.3. Shrnutí

Předcházející kapitoly, které se zabývají zejména *etnicitou* a *kategoriemi*, jsou poměrně rozsáhlé. Na tomto místě proto shrnu, jakým způsobem tyto termíny v diplomové práci pojímám.

Etnickou identitu chápu coby jednu z forem kolektivní identity. Je definovaná a sjednocená kulturními (národnostními) charakteristikami: společným jazykem, představou o sdílené historii, tradicemi nebo třeba náboženstvím. Jedním ze základních aspektů etnicity rozumím její relačnost; je konstruktem, který se může měnit v závislosti na společenských kontextech, a to např. kvůli politickým účelům. Zásadním bodem vzniku etnické identity je existence neurčitého počtu lidí, jež se s touto skupinou sociálně identifikují (proces *etnizace*). Identifikace jim následně poskytuje pocit jistoty, pospolitosti. Tím, že si určí složku *my*, definují také „druhou stranu“, *oni*, vůči které se tak vymezí. Pocit skupinového utváření je však vzájemný, jedincovu sounáležitost se skupinou musí vnímat také jeho okolí.

Mezi etnickými skupinami jsou vytvořena symbolická rozhraní. V dnešní multikulturní společnosti se etnika střetávají a mísí víc než dříve. Identita minorit přitom většinou bývá vymezená o něco zřetelněji, neboť tito jedinci musí svou identitu často „obhajovat“. Některé skupiny mají tendence předkládat vlastní kulturu jako tu *správnou*, objektivní. Jakmile se začne klást důraz na skupinové rozdílnosti a jakmile se k tomuto důrazu připojí také hodnotící hledisko, vznikají etnické konflikty v podobě diskriminace, rasismu, kulturního terorismu apod.

Když lidí popisují jiná individua (nebo se s nimi jednoduše střetávají), užívají kategorie, které jim dopomáhají ke snadnější orientaci ve společnosti. Také v tomto případě se jedná o uměle vytvořené konstrukty měnící se podle situačního kontextu jednotlivých interakcí (je důležité si uvědomit, že výběr kategorií může ovlivnit průběh dané interakce). Některé kategorie mohou přerůst ve stereotypy, vyhrocenější generalizované charakteristiky diferentních skupin, které jsou často spojené s negativními hodnotami. Prostřednictvím kategorizace lidé porovnávají podobnosti a rozdíly dalších jedinců. Kategorie tedy chápu coby produkty *vnější* kategorizace, zatímco etnickou identitu spíše jako výsledek *vnitřní* identifikace.

2.4. Fanouškovství

Jednou z klíčových otázek práce je zjistit, zda má sportovní (ritualizované) fandění a pocit týmové sounáležitosti vliv na mezilidské interakce etnicky diferentních jedinců (skupin). Abych se této problematice mohla dále věnovat, vymezím pojem *fanoušek* a hlavní charakteristiky, které jsou takto označeným individuím připisovány. Budu se věnovat zejména sportovnímu fanouškovství, s nímž úzce souvisí také davové chování.

2.4.1. Fanoušci

Anglický termín *fan* (fanoušek) vznikl zkrácením výrazu *fanatic* (fanatik). Původně pravděpodobně sloužil k označení literárních fanoušků, ke konci 19. století byl tento pojem využit k popisu baseballových nadšenců; v průběhu 20. století se rozšířil i do oblasti médií.⁶⁰ Na začátku statě *Fandom as Pathology: The Consequences of Characterization* předkládá její autorka Joli Jensen obecné rozdělení fanoušků, jejich dva hlavní typy: posedlého jedince (často spojeného s abnormálním obdivem k celebritě) a hysterický dav, kam se mohou zařadit také fotbaloví fanoušci. Tvrdí, že tyto podoby zobrazení jsou kritikou moderního života; lidé jsou osamělí, a tak se fixují na obdivovanou osobu, kompenzují si emocionální strádání. Fanouškovství je bráno jako možný symptom sociální dysfunkce.⁶¹ Jakmile jsou tito jedinci charakterizováni coby deviantní, může s nimi být zacházeno jako s méněcennými či nebezpečnými – tak jsou ostatně často zobrazováni médii; například okolo fotbalových fanoušků se vytvořila (zkreslující) představa o jejich vznětlivosti, hysterii, iracionalitě a destruktivním chování.

Dále se Jensen snaží tato jednosměrná (a zastaralá) nařčení vyvrátit. Ukazuje, že fanoušci se „rodí“ i kvůli jiným podnětům a že existuje mnoho různých podob fanouškovství. Henry Jenkins fanoušky chápe jako diváky, kteří nejen že určitý program sledují, ale zároveň si z tohoto sledování vytvářejí specifickou kulturní aktivitu (tím, že např. sdílejí s programem související emoce a myšlenky se svými přáteli, kteří mají stejný zájem apod.).⁶² Pro účely mé analýzy je však potřebné rozumět fotbalovému davu, proto budu nadále

⁶⁰ Staiger 2005: 95

⁶¹ Lewis 1992 (stat' Jenson): 9

⁶² Staiger 2005: 95

postupovat tímto směrem. Podle Fiskeho⁶³ se sportovní fandové liší, neboť na rozdíl od těch ostatních nejsou spojeni s takovými formami kultury, jež by dominantní hodnotový systém znevažoval (jako znevažuje např. televizní telenovely, komiksy, populární hudbu apod.). Navíc tím, že se sportovní fanoušci mohou obléknout do týmových barev nebo zpívat spolu s adresáty obdivu jejich hymnu, stávají se součástí „představení“, což minimalizuje hranici mezi těmito dvěma skupinami. Povzbuzováním jako by přímo participovali na (dobrém) výkonu.

Sportovní (fotbalové) fanouškovství ve svém textu velice povrchově zmiňuje i Eriksen, který se svým tvrzením dotýká davové charakteristiky zmiňovaného fandění: „[...] fotbaloví fanoušci přestávají být metaforickým hlasem vyjadřujícím hluboce zakořeněnou potřebu *communitas*, protože jakmile pustí z hlavy svůj oblíbený tým díky tomu, že jsou právě zaměstnání nenávisť k fanouškům protihráčů, stávají se zajímavějšími spíše pro policii než pro klubové noviny.“⁶⁴ Tento úryvek patří k části textu, kde Eriksen přibližuje metaforické podobenství obrácené ledničky, kterým popisuje eventuálně nastalou situaci mezi skupinami *my* a *oni*. Podle této metafory je cílem společenství vytvářet vnitřní teplo. Avšak aby to bylo možné, je třeba současně produkovat i chlad navenek. Konflikt nastává ve chvílích, kdy je venkovní zima naléhavější než vnitřní teplo, pozornost skupiny se obrací k *nepřátelům*. Sportovní fanoušci jednoho týmu nemusí být (a často nebývají) etnicky jednotní. V praktické části práce budu mimo jiné zkoumat, zda onen *vnější chlad* (fanoušci soupeřova týmu) dokáže stmelit i takové jedince, kteří – mimo kontext fandění – patří do odlišných sociálních (etnických) skupin.

2.4.2. Davové chování

Se sportovním fanouškovstvím tedy úzce souvisí i chování člověka v davu. Základní charakteristiky této problematiky rozpracoval francouzský psycholog a sociolog Gustave Le Bon, a to již v roce 1895 v knize *Psychologie davu*, kde se zamýšlel nad chováním davu během francouzské revoluce. Podle něj davům výrazně napomáhá soudobé uspořádání společnosti, mluví o *období davů*. Ihned na začátku uvádí, co si pod pojmem *dav* představuje: „V běžném smyslu znamená

⁶³ Lewis 1992 (stať Fiske): 30

⁶⁴ Eriksen 2007: 150

*slovo dav shromáždění jakýchkoli jedinců bez ohledu na jejich národnost, povolání nebo pohlaví a bez ohledu na náhodu, která je svedla dohromady.*⁶⁵

Le Bon se ale soustředí na psychologické hledisko pojmu a na okolnosti, za kterých dav získává nové vlastnosti. V těchto chvílích se utváří dočasná *kolektivní duše*, díky které jednají a cítí odlišně, než by jednali a cítili sami za sebe. Je jednotná, zaměřená na společný „cíl“, vzniká kombinací a vytvořením zcela nových – a hlavně průměrných – vlastností. Le Bon uvádí, že aby se jedinci stali součástí psychologického davu, nemusí je spojovat jednota místa. Pojítkem se stávají obecné charakterové vlastnosti, jež řídí nevědomí, neboť intelektuální schopnosti lidí (a jejich individualita) se stírají. Lidé mají zdání moci a anonymity, ztrácí pocit zodpovědnosti, snáze se nechávají ovlivňovat svými pudy. Podléhají *duševní nákaze*, kvůli které upřednostňují kolektivní zájem před zájmem osobním. S tím souvisí i další znak jedinců v davu (a příčina jeho vzniku), sugestibilita, dočasná nevědomost vlastních činů a slepé následování davového jednání.

Etnická identita podle Le Bona nehraje přílišnou roli (rozděluje stejnorodé a různorodé davy) – do davového seskupení se mohou spojit i etnicky diferentní individua. Uvádí několik základních vlastností davů jako dráždivost, impulzivnost, lehkovážnost, nedostatek soudnosti a kritického uvažování, nesnášenlivost, přehánění (a zjednodušování) emocí atd. Ortega y Gasset přirovnal duši davu k duši rozmazleného dítěte, jehož zajímá pouze vlastní blahobyt.⁶⁶ Dále se však budu v práci věnovat spíše novější teorii davu, a sice *teorii deindividuace*, kterou koncem 60. let rozpracoval americký psycholog Philip Zimbardo (známý hlavně kvůli spolupráci na slavném stanfordském vězeňském experimentu) a ve které pak v 70. letech pokračoval rovněž americký psycholog Edward Diener. Ve svých výzkumech navázali na Le Bona a na jeho myšlenku, že člověk v davu ztrácí svou osobní identitu (*self-awareness* a *self-evaluation*⁶⁷) a identifikuje se skupinou. Jako jednu ze základních charakteristik jednotlivce v davu uvedli anonymitu. Diener pak sledoval skupiny lidí, jejichž pozornost je zaměřena na nějakou akci nebo událost, tedy např. právě na

⁶⁵ Le Bon 1994: 13

⁶⁶ Ortega y Gasset 1993: 62

⁶⁷ Diener 1977: 144

sledování sportovního zápasu.⁶⁸ „Diváci“ si méně uvědomují sami sebe, což může vést k tomu, že se sníží jejich společenské zábrany. Takto by se mimo jiné mohlo vysvětlit Le Bonovo tvrzení, že etnická identita v davech nehraje přílišnou roli; ačkoli za „normálních“ okolností lidé mohou cítit zábrany v kontaktu s etnicky diferentními individui (způsobené např. uměle vytvořenými hranicemi mezi etnickými skupinami), dočasné davové působení kolektivního ducha může podobné zábrany minimalizovat.

S odkazem na teoretika Ladda Wheelera Diener zdůrazňuje, že deindividuace (spíše vůle k deindividuaci, *deindividuation will*) *plyne* z nespoutaného (uninhibited) chování ve skupinách, není jeho příčinou. „[...] členové skupiny se cítí být vzájemně podobní, když společně vykonávají nespoutané aktivity, a stávají se deindividualizovanými, jakmile se vnímaná podobnost mezi členy skupiny zvětšuje, tedy jakmile začnou simultánně provádět stejné aktivity.“⁶⁹ Diener předpokládá, že lidé v davu nikdy nejednají racionálně. Hayesová se však na tuto problematiku podívala o něco důkladněji, navíc sportovní dav specifikovala na fotbalový. Inspirovala se výzkumníky jako Marsh, Rosser a Harré, kteří rozpoznali jistou strukturovanost chování fotbalového davu. Podle jejich výzkumů se fanoušci nechovají tak impulsivně, jak se doposud myslelo – jsou ovlivněni dodržováním sociálních konvencí a struktur, sami se dokážou regulovat. Je pravda, že fanoušci vykazují prvky násilného chování, je však silně ritualizované (jako legitimizovaný fotbalový rituál uvádějí „doprovázení“ soupeřových fanoušků na nádraží). K náhodným roztržkám zas tak často nedochází – a pokud ano, je to spíše vina jedince, nikoli davu samotného. Ten má „*vlastní způsoby seberegulace a vlastní normy chování*. Marsh, Rosser a Harré dokonce tvrdí, že *výbuchy nekontrolovatelného násilí jsou častější tehdy, pokud dojde k narušení seberegulačních mechanismů davu nepřiměřenou kontrolou autorit*.“⁷⁰

2.4.3. Ritualizované fandění jako forma kulturní identifikace

Než se budu věnovat otázce ritualizovaného fandění, stručně přiblížím význam pojmu *rituály* a jejich úlohu v dnešní společnosti. Ondrej Kaščák, který se

⁶⁸ Hayesová 2009: 130

⁶⁹ Diener 1977: 145 (vlastní překlad)

⁷⁰ Hayesová 2009: 132

zabýval výzkumem přechodových rituálů v mateřské škole, ve svém teoretickém úvodu tvrdí: „[...] sociální účinnost a významnost rituálů se v současných společnostech jeví jako redukovaná [...] a takovýto postoj převládá i vůči významu rituálů ve většině organizací moderní společnosti [...].“⁷¹ Zatímco v minulosti byly zejména náboženské rituály hluboce uznávané a šířené s posvátnou vážností, dnes již v mnoha společnostech nejsou tak významné ani frekventované.

Rituály jsou sociálně regulovanými aktivitami, které mohou směřovat i k „mimozkušnostním obsahům“; stačí, aby je lidé měli vsugerované svým okolím – což jim poté pomáhá zorientovat se v nových podmínkách nebo prostředí (v práci, ve škole, v mateřství...). Tyto rituály, které člověka uvádějí do nového sociálního stavu, se nazývají *iniciačními*.⁷² Spolu s ostatními jsou součástí běžných společenských situací, některé rituály mohou lidé vykonávat každý den. Další skupinou rituálů (spíše podskupinou těch iniciačních) jsou výše zmíněné *přechodové rituály*, jež doprovázejí a usnadňují jedincův přechod z jednoho sociálního stavu do jiného. Zakladatelem konceptu přechodových rituálů je francouzský etnolog Arnold van Gennep, který poukázal na to, že se jejich převážná část skládá z rituálů *odlučování* a *oddělování*, díky nimž lidé opouští svůj předešlý stav, dále z rituálů *pomezních* (např. rituály zásnub) a rituálů *přijetí*. Chápe je jako mnohdy neopakovatelné akty, které se v životě jedince vyskytnou jen v malém počtu. Pravdou ovšem je, že nově nastolený stav musí být neustále potvrzován, u čehož opět hrají důležitou roli ritualizované aktivity (např. ranní schůze ve firmě, která zaměstnance vybudí ke každodenní činnosti apod.).

Problematice ritualizovaného fandění a jeho schopnosti spojit rozdílné identity – ať už se individua liší svým socioekonomickým postavením, etnikem, pohlavím nebo věkem – se věnuje americký sociolog David Grazian. V pravděpodobné návaznosti na Le Bona tvrdí, že (ritualizované) fandění dočasně působí silou kolektivního ducha, čímž apeluje na pocit sounáležitosti. Fanoušci se ani nemusí osobně znát, přesto jsou schopni spolu sdílet silné emoce, zážitky a pocit kamarádství. V článku *Friday Night Lights: A functionalist approach to popular culture* autor staví sportovní fanouškovství vedle náboženství, díky

⁷¹ Švaříček, Šedřová 2007: 312

⁷² Tamtéž: 313

čemuž tak vysvětluje jeho důležitost v současné (americké) společnosti. Kdysi totiž náboženství bylo, někde stále je, „centrální institucí, jež organizovala lidskou existenci – ať už šlo o vládní zřízení, pracovní návyky či o rozvržení volného času (např. s ohledem na svátky). V životě dnešních Američanů již náboženství nemá bezvýhradní postavení, stalo se jen jednou z forem kulturní identifikace a sociální organizace.“⁷³ V současnosti se tedy stávají významnými i všechny ostatní formy – v případě sportovních týmů právě kolektivní fandění, díky němuž členové skupiny prožívají davové vlny emocí a zmiňovanou sounáležitost. Podle Graziana neexistuje společnost, jež by neměla potřebu udržovat a občasně posilovat kolektivní cítění.

Grazian zmiňuje Durkheima, i on se věnoval spojitosti mezi náboženstvím a sportovním fanouškovstvím. Jako společného jmenovatele uvádí pocit sdílené identity, díky čemuž mohou individua zažívat např. kolektivní vlny emocí. Dále popsal, že rané podoby náboženství kladly důraz na různá znamení, obrazy a symboly, jež byly často nějakým způsobem (symbolicky) spřízněny s přírodou. Právě tuto vlastnost sportovní fanouškovství od náboženství přejalo; můžeme tak v názvech sportovních týmů – a tím pádem také na dresech, maskotech a celkové grafice – spatřit např. klokany, hady, medvědy nebo v případě této práce právě pantery. V rámci amerického fotbalu (National Football League) existují chicagští Medvědi (Chicago Bears), atlantští Sokoli (Atlanta Falcons), baltimorští Havrani (Baltimore Ravens), detroitští Lvi (Detroit Lions), miamští Delfini (Miami Dolphins) atd.⁷⁴ Sportovní týmy mají mnoho rituálů, jejichž úkolem je posílit jednotu, upevnit integritu fanoušků a kterými se vymezují proti ostatním týmům (my-oni). Tyto rituály a dojem sounáležitosti dávají příslušníkům pocit, že patří k něčemu *velkému*, i když např. pocházejí z menších, pro celostátní společnost ne příliš významných měst (jako je Odessa, klíčové město příběhu děl *Friday Night Lights*). Náboženské rituály nahradily sportovní hymny, sestavy roztleskávaček nebo chytlavé pokřiky (v případě Panterů pokřik *Mojo!*). Reálně existující tým permianských Panterů má na svých domovských webových stránkách celý

⁷³ Zubková 2012

⁷⁴ V souvislosti s názvy sportovních týmů Grazian zmiňuje následující zajímavost: skupiny bojovníků za lidská práva protestovaly proti jménům jako clevelandští Indiáni, neboť jim připadalo, že jsou tak indiáni dehonestováni na úroveň zvířat.

seznam tradic, které by se měly během fotbalové sezóny dodržovat (včetně hesel jako: „*Mít jeden z nejmenších týmů, ale s tím největším srdcem ve státě*“ apod.).⁷⁵

Během sportovních utkání mnohdy dochází k otevřeným názorovým konfrontacím. Podle Graziana tyto momenty dávají fanouškům příležitost vyjádřit své pocity a názory ohledně citlivých témat, jako je právě etnicita: „[...] *profesionální sporty na dlouhou dobu zajistily dynamický kontext pro veřejné diskuze týkající se sociální nerovnosti v Americe.*“⁷⁶ První Afroameričan, kterému bylo (roku 1947) povoleno hrát v lize, byl baseballový hráč Jackie Robinson. Předtím byli černí hráči baseballu separováni od bílých, hráli pod organizacemi, které se sdružovaly do tzv. *Černošské ligy* (Negro league). Jak zmiňuje Grazian, Robinsonovo začlenění do hlavní ligy vyvolalo vlnu protestů; obdržel dopisy s výhružkami smrti, potýkal se s rasovou nesnášenlivostí, přesto byl bezesporu jedním z nejlepších hráčů tehdejšího brooklynského družstva. On i další úspěšní afroameričtí sportovci dopomohli k tomu, aby se roznítla diskuze o rasové (ne)rovnosti. Jak ale uvádí Duru,⁷⁷ od hráčů řadících se do minoritních etnických skupin se obecně očekávaly lepší výkony než od hráčů bílé pleti. Aby byli v základních sestavách či aby vůbec dostali šanci zúčastnit se, museli být nadprůměrní. V týmu Panterů navíc figuroval afroamerický trenér, jenž měl v popisu práce „zvládnout“ afroamerické hráče.

⁷⁵ Zdroj: www.mojoland.net

⁷⁶ Grazian 2010: 37 (vlastní překlad)

⁷⁷ Duru 2007: 503

3. Metodologie výzkumu

V této kapitole rozepíši, jakou metodologii jsem ke svému výzkumu zvolila a proč. Stanovím principiální metodologická východiska a přiblížím zamýšlený postup kódování.

Vybrala jsem kvalitativní analýzu, vzhledem ke zkoumaným jevům je příhodnější. Dal by se zde použít i kvantitativní postup, avšak mě bude zajímat zejména *povaha* vztahů a interakcí mezi postavami děl *Friday Night Lights* a možná zdůvodnění, *proč* a v jakém *kontextu* se objevují právě takové jevy, jaké se objevují (nikoli např. četnost výskytu zástupců etnických menšin oproti majoritě).

3.1. Kvalitativní analýza

Mezi *kvalitativní analýzy* se řadí výzkumy, k jejichž výsledkům nedochází skrze kvantifikační postupy (avšak často se právě s kvantitativními analýzami kombinují). Spektrum možných výzkumů je značně široké, obvyklými metodami jsou rozhovory nebo pozorování. „*Kvalitativní metody se užívají k odhalení a porozumění tomu, co je podstatou jevů, o nichž toho ještě moc nevíme*“⁷⁸ nebo také k detailnějším informacím ohledně něčeho již dříve probraného.

3.1.1. Zakotvená teorie

Zakotvená teorie (grounded theory) je induktivně⁷⁹ odvozená ze samotného zkoumání stanoveného jevu. Má kořeny v symbolickém interakcionismu, který se zabývá určováním symbolických významů gest, artefaktů a slov v rámci mezilidských interakcí.⁸⁰ Byla vyvinuta v 60. letech 20. století, od té doby získala několik různých podob. Podstata této analytické metody však zůstává stejná: během celého „procesu“ zakotvené teorie se hromadí údaje, analýza i teorie vzájemně doplňují a střídají⁸¹ – proto analytik nezačíná teorií, kterou se pak snaží ověřit, ale vyčkává, co se během kódování

⁷⁸ Strauss, Corbinová 1999: 11

⁷⁹ V knize *Qualitative Research Methods for the Social Sciences* upozorňuje její autor Bruce L. Berg také na deduktivní část zakotvené teorie; na tu induktivní je „pouze“ kladen větší důraz.

⁸⁰ Hendl 2005: 257

⁸¹ Zakotvená teorie je někdy označována jako *metoda nepřetržitého porovnávání*.

objeví jako významné (k materiálu je třeba přistupovat nepředpojatě).⁸² Autoři zakotvené teorie se snažili posunout výzkum za hranice „pouhé“ deskripce jevů (což je typické např. pro etnografické postupy) a oprostit kvalitativní metody od nařčení, že se jimi dají vést pouze subjektivistické analýzy.⁸³ Jak uvádí Hendl, jedná se spíše o *strategii* výzkumu a analýzy dat (Šed'ová používá termín *design*). Je značně intuitivní a interaktivní, sběr dat se často provádí přímo v terénu. Vzhledem k tomu, že dílčí hypotézy vznikají v přímém kontaktu se zkoumaným jevem, měla by být zakotvená teorie schopná nějakým způsobem tento jev ovlivnit. Jejím cílem je věrné vysvětlení a popis dané oblasti (fenoménu). Americký sociolog Anselm Strauss, jeden ze zakladatelů této teorie,⁸⁴ upřesnil, že důležitým aspektem je zde proměnlivost okolního světa, na jehož utváření se lidé aktivně podílejí; důležité – i pro formulaci závěrečné teorie – jsou tedy interakce a jednání sledovaných jedinců. Zakotvená teorie se snaží ukázat, jak může dynamická proměna podmínek ovlivnit jednání či interakci aktérů, vést ke změně jejich reakcí.⁸⁵

„*Metodologové rozlišují dvě základní fáze hledání nových poznatků: a) kontext objevování (context of discovery) a b) kontext zdůvodňování (context of justification).*“⁸⁶ Podle Hendla se metoda zakotvené teorie uplatňuje zejména v kontextu objevování, kdy má analytik prostor k rozvíjení nových teorií. Jejím specifikem je sada kódovacích technik: *otevřené*,⁸⁷ *axiální* a *selektivní kódování*, jež se mohou vzájemně prolínat. Ještě před přiblížením těchto technik však proberu základní prvky zakotvené teorie. Těmi jsou dle Hendla *koncepty*, *třídy*⁸⁸ a *propozice*. Koncepty vznikají zpracováním nasbíraných dat, třídy jejich opakovaným porovnáváním, rozpoznáváním podobností/rozdílů a následným seskupováním; jedná se tedy o shluky pojmů, u nichž se zdá, že náleží podobnému jevu – je důležité, aby si analytik zkoumané jevy „utřídil“. Strauss a Corbinová třídy

⁸² Strauss, Corbinová 1999: 12

⁸³ Švaříček, Šed'ová 2007: 84

⁸⁴ Strauss vycházel z tradice Chicagské sociologické školy, kde se díky působení Blumera a Hughese naučil základům kvalitativně-interpretativní metodologie. Druhým zakladatelem *grounded theory* je Barney Glaser, jenž se vzdělával u Lazarsfelda; v další spolupráci však tato dvojice teoretiků již nepokračovala, ve svých názorech se v 70. letech rozešli.

⁸⁵ Švaříček, Šed'ová 2007: 86

⁸⁶ Hendl 2005: 125

⁸⁷ Otevřené kódování je možné používat také v rámci jiných kvalitativních metod výzkumu.

⁸⁸ Strauss, Corbinová a tím pádem i Hendl, Šed'ová a Miovský užívají termín *kategorie*. Vzhledem k tomu, že jsem však tento pojem dříve (kap. 2.2.) použila k označení jiného fenoménu, dovoluji si v tomto případě termín *kategorie* nahradit výrazem *třída*.

definují jako prostředky, díky nimž se může integrovat vznikající teorie. Prostřednictvím propozic (neboli *tvrzení*)⁸⁹ se pak formulují zobecněné vztahy mezi třídami a koncepty.

Nyní stručně přiblížím dříve nastíněné druhy kódování (*kódování* je zde myšleno jako „rozkrýví dat směrem k jejich interpretaci, konceptualizaci a nové integraci,“⁹⁰ chápou jej tedy podobně jako *analýzu*).

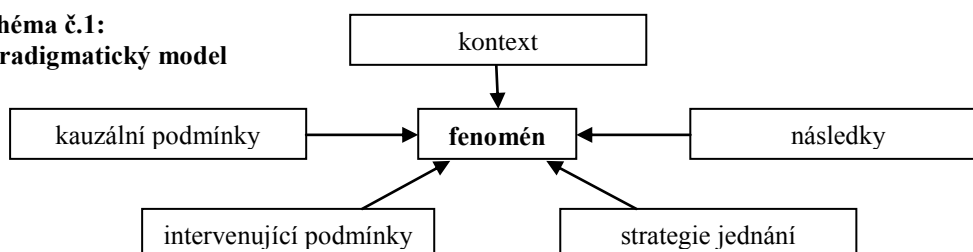
Otevřené kódování

Otevřeným kódováním výzkumník zpravidla začíná, ovšem může se k němu v průběhu analýzy kdykoli vracet, seznam dat postupně rozšiřovat a třídit. V procesu procházení materiálem lokalizuje objevovaná témata a přiřazuje jim nějaká označení a charakteristiky (je možné k textu přistoupit s předpřipravenými kódy). Údaje rozebírá a poté skládá novým způsobem. Součástí je také identifikace obecnějších tříd a jejich vlastností. Tato charakterizace se nazývá *dimenzionalizace*. Aby se prvky mohly do těchto tříd slučovat, musí vykazovat nějakou podobnost. Jakmile analytik vymezí potřebné charakteristiky, nastupuje *teoretické vzorkování* – vyhledávání fenoménů a případů, které se jich týkají.⁹¹

Axiální kódování

„V průběhu axiálního kódování výzkumník uvažuje příčiny a důsledky, podmínky a interakce, strategie a procesy a tvoří tak „osy“ propojující jednotlivé kategorie [třídy].“⁹² Pokračuje v hledání tříd a konceptů, zkoumá jejich společné vlastnosti a vztahy. Ty stávající rozděljuje na podkoncepty či naopak určuje o něco abstraktnější skupiny. S odkazem na Strausse a Corbinovou představil Hendl paradigmatický model axiálního kódování:

Schéma č.1:
Paradigmatický model

⁸⁹ Hendl uvádí, že se tyto prvky zakotvené teorie nejprve nazývaly *hypotézami*, termín však nezahrnoval konceptuální vztahy (nýbrž „pouze“ měřené vztahy).

⁹⁰ Hendl 2005: 246

⁹¹ Tamtéž: 247

⁹² Tamtéž: 248

Uvádí, že může být obtížné rozeznat *kontext*, *kauzální (příčinné)* a *intervenující podmínky*, jejich vymezení většinou závisí na konkrétním výzkumníkovi. Pod kontextem rozumí specifické parametry prostředí – konkrétní okolnosti, které ovlivňují akce a strategie. Ty mohou být brány jako *moderující proměnné*, zatímco intervenující podmínky jako *mediátorové proměnné*⁹³ či jako širší kontext.

Selektivní kódování

Hendl uvádí, že selektivní kódování zahrnuje integraci výsledků, identifikaci hlavních témat, jež jsou následně vztaženy k jedné centrální třídě. Z podstaty většinou dostává prostor v závěru veškerého kódování, kdy má výzkumník dané koncepty (i třídy) již správně rozpracované a může tak snadněji odhalit pravidelnosti. Vyhledaná témata se pak stanou ústředními body vznikající teorie. V momentu, kdy další kódování nepřináší nové relevantní poznatky, nastává *teoretická saturace*. Výzkumník však stále může položit jinou otázku nebo se začít soustředit na odlišné téma. Jakmile zformuluje závěrečnou teorii, měl by provést ještě zpětné zakotvení teorie a doplnění nedostatků mezi jednotlivými třídami.

Glaser považuje pojetí Strausse a Corbinové za omezující, jeho přístup je méně konkrétní, volnější (oproti třem prolínajícím se kódovacím technikám představuje pouze dvě fáze – kódování substantivní a teoretické).⁹⁴ Někteří navazující teoretikové se snažili o prolnutí těchto dvou verzí, Šed'ová mezi nimi uvádí konstruktivistickou obdobu zakotvené teorie, kterou rozpracovala zejména Kathy Charmazová. Ta kritizuje Strausovu práci s daty, které s Corbinovou vnímaly jako odrazy objektivní vnější reality; předkládá možnost zacházet s nimi jako s *konstruovaným věděním* vázaným na konkrétní nositele a jejich vlastní perspektivu.

Místo tří kódovacích fází (*otevřené*, *axiální* a *selektivní*) se v práci budu držet spíše postupu, který přibližuje Šed'ová. Ačkoli i ona vychází z pojetí Strausse a Corbinové, nelpí na striktním dodržování paradigmatického modelu axiálního kódování, v jehož rámci by bylo nutné k jednotlivým odhaleným

⁹³ Hendl 2005: 250

⁹⁴ Švaříček, Šed'ová 2007: 85

fenoménům uvádět kauzální a intervenující podmínky, strategie jednání atd. O něco obecněji nastiňuje jednotlivé etapy analýzy: „(1) sběr dat směřující k teoretické nasycenosti kódů; (2) kódování materiálu směřující k vytvoření základních kategorií [tříd] – proměnných budoucí teorie; (3) konstruování teorie jako sady tvrzení o vztazích mezi kategoriemi [třídami] – proměnnými.“⁹⁵ Také zde platí, že se jednotlivé fáze prolínají. Díky porovnávání nasbíraných dat jsou vybrány důležité kódy, které se stanou základem tříd (resp. kategorií) a ty pak pilířem závěrečné teorie. Šeďová uvádí dva principiální prvky kódovací fáze: vedle *konceptů* staví *indikátory*, které bere jako datové fragmenty – významové jednotky (ať už v podobě úryvků výpovědí aktérů či záznamů o jejich chování). Koncepty chápe coby pojmenování přiřazené jednotlivým indikátorům nebo třídám. „Indikátor je zde pojímán jako něco reálně existujícího, na co upozorňují data (je to v datech ‚obsaženo‘), a co indikuje výskyt určitého obecněji definovatelného jevu. Obecnější definice – koncept – již není přítomná v datech samých, nýbrž je do nich vnášena výzkumníkem. Přiřazení indikátoru k určitému konceptu je aktem interpretace,“⁹⁶ kdy se výzkumník snaží o hlubší uchopení indikátory popisovaného jevu. Také v tomto pojetí samozřejmě platí, že se koncepty na základě nějakého společného kritéria kategorizují do tříd (tzn. datové úryvky → kódy → třídy).

Zakotvenou teorii je možné upravit podle potřeb bádání. Pro můj výzkum je vhodná z toho důvodu, že mi umožní soustředit se pouze na takové aspekty děl *Friday Night Lights*, jež považuji za relevantní. Vyhovuje mi, že se jejím prostřednictvím mohu soustředit na interakce a jednání sledovaných jedinců (postav knihy/filmu/seriálu), na proměnlivost situací, ve kterých se nacházejí a na následné změny jejich jednání. Vzhledem k tomu, že chci mimo jiné pozorovat, jakým způsobem se proměňuje postavení a vztahovost etnický diferentních individuí v souvislosti s jejich měnící se pozicí (či dokonce absencí) v týmu, je tato metoda ideální. Cílem práce bude vytvořit ze zkoumaných jevů (zejména z akcentovaných vztahů mezi třídami a koncepty) ucelenější teorii, která by měla být nějakým způsobem vysvětlující.

⁹⁵ Švaříček, Šeďová 2007: 87

⁹⁶ Tamtéž: 91

3.1.2. Členská kategorizační analýza

Zakotvenou teorii budu v analytické části práce částečně kombinovat s členskou kategorizační analýzou, která mi umožní lépe pochopit povahu interakcí (a tedy i vztahů) mezi postavami děl *Friday Night Lights*. Využiji ji jen okrajově, přesto je potřeba přiblížit základní charakteristiky této metodologické perspektivy.

V posledních dvaceti letech se v oblasti zkoumání sociálních nerovností objevuje odklon od strukturalistického pohledu, který se věnoval stratifikaci společnosti zejména z ekonomického hlediska. Členská kategorizační analýza je adekvátní k požadavkům kulturního přístupu, jež se soustředí na *uznání identit* (související s tzv. relačním obratem, který se řadí vedle kulturního obratu, taktéž zdůrazňujícího symbolické aspekty) – a právě proto jsem ji zvolila jako jednu z výchozích analytických metod mé práce. Budu zkoumat interakce diferentních individuí, členská kategorizační analýza se tak přímo nabízí.

Jako jednu z výhod této metody uvádí Šmídová její „socio/lingvistickou informovanost“; jedná se o metodu (re)produkce sociálních rozdílů a nerovností v rámci běžných sociálních interakcí (verbálních i neverbálních), jež klade důraz na percepce a aktivní spoluvytváření okolního světa. Jako relační přístup se na přítomné znaky a kategorie analýza zaměřuje spíše z hlediska podobnosti a opakovatelnosti vzorců relací mezi účastníky; zajímá se o intenzitu vztahu mezi jednotlivci, o povahu jejich sociálního okruhu nebo o to, jaké parametry společenských sítí jsou pro dané kategorie typické.⁹⁷ Právě tyto různorodé podoby mezilidských vazeb mají vliv na rozvrstvení společnosti. Čím je vazba volnější a čím více se liší status jedinců, tím menší je pravděpodobnost, že se mezi nimi vytvoří (pozitivní) vztah.

Ve společnosti vždy existují nějaké dominantní (kulturní) kategorie, jež jsou takřka neviditelné a zdánlivě samozřejmé. Prostřednictvím analýz by mělo docházet k přeskupování či k proměnám těchto kategorií. Změny, či dokonce zrod nových kategorií vznikají na základě společenské potřeby, poptávky. „*Analyticky je pak nutné zkoumat vzorce užívání kategorie i ve vztahu ke kategorizujícím uživatelům a vzhledem k jejich příslušnosti ke skupinám a kategoriím, s ohledem*

⁹⁷ Šafr 2008: 33

na ‚zájem v pozadí‘.⁹⁸ Na zájem, který uživatele jednak spojuje, jednak vymezuje. Tyto analýzy si primárně všimají vztahů *rolí* a *statusů*, nikoli konkrétních jedinců.

V médiích často slouží kategorizovaná označení k diskreditaci jeho nositele, ke snaze o sociální vyloučení, k podrytí nebo znehodnocení zájmů dotyčného... (např. etnické kategorie jsou často spojené s etnickými/národními stereotypy, viz dříve) Právě znehodnocování či stigmatizování⁹⁹ jako následky kategorizace bývají ve středu zájmu analytiků. Kategorie se mnohdy jeví jako *vlastní osobě*, kterou označují, a rozdíly, jež vznikají na pomezí jednotlivých skupin, se tak zdají být přirozené. *„Zdánlivá totožnost označeného se svým označením je ovšem funkcí či efektem systematické kategorizace či identifikace a situovaného užívání dalších symbolických praktik, které skutečnost strukturují a klasifikují a hodnotí podle pravidel a způsobů, které využívají strukturní zdroje zdravého rozumu.“*¹⁰⁰ Během členské kategorizační analýzy se zkoumá, jakými prostředky je stigma obvykle charakterizováno, s jakými tématy se běžně váže a v jakých kontextech či situacích se tak děje. Výzkumník také sleduje, na co se svými aktivitami orientují samotní aktéři, do kterých kategorií (sociálních skupin) se sebe-umísťují – sebekategorizují, co je pro ně situačně relevantní a jakými kategoriemi pojmenovávají ostatní. Výběr sociální kategorie totiž může ovlivnit průběh rozhovoru (např. pracovního pohovoru, obchodního jednání).¹⁰¹ Nekvapil zdůrazňuje existenci tzv. disjunktivních kategorií – párů, z nichž je jeden člen používán k sebekategorizaci, zatímco druhý běžně slouží k označení *těch druhých*. Takové označení však může účastník rozhovoru odmítnout, snažit se vyjednat nějaké jiné.

Dále Nekvapil uvádí, že je v rámci analýzy možné sledovat také to, jak jsou – podle pocitu mluvčích – členské kategorie uspořádány do kontextuálně podmíněných inventářů (např. do inventáře *rodina* patří kategorie *matka*, *sestra*, *strýc*...). Existují relativně stabilní inventáře sloužící k základní kategorizaci, jež mohou mluvčí využít v případě interakce s neznámou osobou (věk, pohlaví, rasa,

⁹⁸ Šafr 2008 (stať Šmídová): 110

⁹⁹ Stigmatům se věnoval americký sociolog Erving Goffman. Stigmatizaci chápal jako podryvání vážnosti a zpochybňování sociální kompetence kategorizovaných osob/skupin lidí (kategorie jsou v tomto případě spojeny s negativními předsudky).

¹⁰⁰ Šafr 2008 (stať Šmídová): 113

¹⁰¹ Nekvapil 2000/2001: 40

třída). Pomocí těchto základních inventářů je možné charakterizovat všechny jedince. Jsou zakotvené a většinou rozeznatelné i pomocí neverbálních znaků (afroamerickou ženu je možné kategorizovat jako takovou, aniž bychom s ní museli promluvit).

4. Praktická část práce

Situace na mediálním poli se mění velice rychle. Tyto změny přináší nové možnosti, ať už technologické nebo takové, jež se týkají zobrazovaného obsahu. Díky inovacím, *digitální konvergenci*, globální konkurenci atd. vznikla média obsahově se přizpůsobující potřebám etnických minorit (kabelové televize, rádia, tisk...). Simon Cottle však uvádí, že mnohdy šokující případy xenofobních reportáží či rasisticky zabarvených obsahů na poli mainstreamových médií stále nejsou výjimkou, i když se tato média veřejně hlásí k ideálům a praktikám multietnické, multikulturní společnosti.¹⁰² Tento stav se ovšem pomalu mění. V praktické části práce budu zkoumat, jakým způsobem prezentují etnické diference díla se sportovní tematikou *Friday Night Lights*.

Participace v týmových sportech vyžaduje velkou dávku soustředěného úsilí. Úspěch je podmíněn vzájemnou spoluprací všech členů týmu – bez ohledu na rozdíly mezi nimi. Jakousi „odměnou“ za tuto spolupráci je společenské uznání. Na první pohled se může zdát, že je svět sportu imunní vůči etnickým předsudkům a rasismu, avšak bližší zkoumání ukazuje, že tomu tak není.¹⁰³

4.1. Kontextové zasazení knihy, filmu a seriálu

Knih *Friday Night Lights: A Town, a Team, and a Dream* vznikla v roce 1990. Její děj, a také děj následného snímku, se odehrává v texaském městě Odessa – v odlehlém, tak trochu zapomenutém místě s přibližně sto tisíci obyvateli, jejichž značnou část v průběhu 70. a začátkem 80. let živila okolní ropná naleziště. Ta jsou nyní prázdná, v okolí stojí spousta nepoužívaných vrtných věží a obyvatelé jsou sužováni nezaměstnaností. Bissinger v knize Odessu popisuje například následovně: „[...] *Odessa také evokovala ten typ Ameriky, kterou míval na mysli Ronald Reagan, když prezidentoval. Jde o místo, jež je stále zakořeněno ve sladké nostalgii padesátých let – prosté, jednoduché, surové* [...]“¹⁰⁴ Sám se do města nastěhoval, aby mohl v průběhu celé fotbalové sezóny sbírat materiál pro své dílo.

¹⁰² Cottle 2000: 3

¹⁰³ Duru 2007: 487

¹⁰⁴ Bissinger 2005: 33 (vlastní překlad)

Domácím stanovištěm fotbalového týmu Panterů je veřejná škola Permian High School, která má k dispozici jeden z největších fotbalových stadiónů v Texasu. Ve městě sídlí i několik dalších státních škol, mezi nimi Odessa High School. Ta počtem žáků převyšuje výše zmíněnou Permian High School, avšak její fotbalový tým nikdy nebyl tak úspěšný jako barvami černobílí (v seriálu modrobílí) Panteři.

V Odesse vedle sebe žijí různá etnika, procentuálně je demografická situace následující: Hispánci zaujímají 51,6 %, Američtí běloši 40,3 %, Afroameričané 5,9 %¹⁰⁵ populace. Město má za sebou historii rasové segregace. Skrz jeho jižní čtvrt', které se říkalo Niggertown (Město negrů), se táhne „americká verze Berlínské zdi“ – železniční koleje, které jasně stanovily, kam etnické minority¹⁰⁶ patří. Ještě v 70. letech za nimi separovaně žila převážná část odesských Afroameričanů a Hispánců (až do roku 1968 se v Odesse neobjevila jediná černošská rodina, která by bydlela mimo vytyčená území). Aby obyvatelé jižní části Odessy neměli důvod pohybovat se v ostatních městských čtvrtích, měli tam také vlastní střední školu Ector High School. Neměla tak silnou fotbalovou tradici jako Permian nebo Odessa High School (populárnější byl basketbal a atletika). Oficiální zrušení rasové segregace na odesské školské půdě proběhlo až v roce 1982, téměř 30 let po oficiálním rozhodnutí Nejvyššího soudu.¹⁰⁷ Aby zaručili přítomnost etnicky minoritních žáků také ve školách Permian a Odessa, a zabránili tak „dobrovolnému“ pokračování v segregaci, rozhodli se zrušit Ector High School a její žáky rozdělit podle místa bydliště. Tato situace měla samozřejmě vliv také na podobu fotbalového mužstva Panterů, v roce 1988 bylo z 55 hráčů šest afroamerického původu.¹⁰⁸

Bissinger do knihy zpracoval faktický žurnalistický materiál, konkrétně události z roku 1988, jež se tedy odehrály jen šest let poté, co školu Permian

¹⁰⁵ Zdroj: www.city-data.com, údaje pochází z roku 2010. V roce 1988, v němž se kniha odehrává, bylo v Odesse procentuálně o něco méně Hispánců a o něco více bělochů, černoši i tehdy zaujímali šest procent populace. Obyvatelé se liší také svým náboženským vyznáním; v Odesse žije 42,5 % baptistů, 23,2 % katolíků a 5,8 % metodistů.

¹⁰⁶ V té době byli Hispánci minoritou. I přesto, že nyní již převyšují počet „bílých“ Američanů žijících v Odesse, budu je nadále nazývat minoritou – z hlediska celých Spojených států amerických.

¹⁰⁷ Duru 2007: 494

¹⁰⁸ Podobným tématem se zabývá např. celovečerní film *Vzpomínka na Titány* (Remember the Titans, režie: Boaz Yakin, USA, 2000). Odehrává se ve městě Alexandrie (ve státě Virginie) v roce 1971, kdy byla na tamní střední škole nařízena rasová integrace. Popisuje bezprostřední situaci středoškolského fotbalového týmu – a jeho moc na následné utváření tolerantnější společnosti.

začali navštěvovat také žáci etnických minorit. Mapuje cestu mladého fotbalového týmu, který se toho roku dostal do texaského státního finále. Prohráli (tehdy se utkali s týmem školy Dallas Carter High School), ale o rok později už byli úspěšnější, vyhráli dokonce národní šampionát.¹⁰⁹ Autorova žurnalistická práce měla výrazný vliv na podobu knihy. Nejen že popisuje skutečné události, které doplňuje velkým množstvím přímých výpovědí zainteresovaných obyvatel Odessy, ale faktograficky přibližuje také samotné město; v počátečním historickém souhrnu si čtenář může přečíst, kdy a za jakých okolností město vzniklo, ale také například zkušenosti reálných obyvatel se zmiňovanou rasovou segregací. V 70. i na počátku 80. let bylo podle Bissingerových zdrojů v Odesse zcela běžné, že Afroameričané mohli do *bělošských* restaurací vcházet pouze zadním vchodem, že jim nebylo dovoleno stát se součástí etnicky majoritní skupiny fotbalových fanoušků (pokud nějakým způsobem nezdolali plot) nebo že měli možnost zúčastnit se sobotního divadelního představení, jen když přišli pro ně určeným schodištěm a následně se usadili na balkóně. Pokud bychom se do historie vrátili ještě o pár let dál, v 60. letech stále platila městská vyhláška, která zakazovala pohlavní styk mezi americkým bělochem a Afroameričanem (resp. mezi bělochem a černochem), přičemž Afroameričan byl i v dané vyhlášce oficiálně označen jako *negr* (v angličtině *Negro*) – a k takovému pojmenování „stačila“ jedna osmina afroamerického nebo jakéhokoli jiného než bílého původu.

Zmiňovaný film vznikl podle Bissingerovy publikace o čtrnáct let později, tedy v roce 2004. Natočil jej spisovatelův vzdálený příbuzný, známý režisér Peter Berg. Hlavní roli fotbalového trenéra v něm ztvárnil významný americký herec Billy Bob Thornton. Snímek měl úspěch jak u kritiky, tak u diváků, avšak Berg měl stále pocit, že plně nevyužil veškerého materiálu, a tak se ke knize vrátil a rozpracoval i ty dějové linie, na které ve filmu nebyl prostor (např. právě tématu etnické nesnášenlivosti se ve filmu příliš nevěnoval, celkový obraz týmu se zdá být zidealizovaný). V roce 2006 se tedy začal natáčet seriál *Friday Night Lights* a samotný Berg se ujal režie pilotního dílu. Nejen že v něm použil některé původní filmové záběry (zejména úvodní sekvence), ale přizval k pokračování také několik stejných herců. Vedle hlavního trenéra tak ve filmu (herec Billy Bob Thornton) i v seriálu (herec Kyle Chandler) figuruje v roli manželky stejná

¹⁰⁹ V národním šampionátu zvítězili již v roce 1972 (v texaském šampionátu poprvé roku 1965).

herečka – Connie Britton. Film se seriálem spojuje i hudba skupiny *Explosions in the Sky*, kterou Berg využívá i ve svých dalších kinematografických počinech.

4.2. Narace děl *Friday Night Lights*

Prostředí zapadlého texaského města v dílech *FNL* působí velice stísnujícím dojmem. Odessa/Dillon fotbalem doslova žije, a pokud se touto obvyklou páteční „vlnou“ nenecháte zlákat spolu s týmem a s téměř dvaceti tisícovým davem fanoušků, všichni na vás pohlížíjí skrz prsty. Americký fotbal je ve Spojených státech nejoblíbenějším sportem, což je v přibližně stotísícovém městě snad ještě znatelnější. Obyvatelé o něm diskutují v práci, ve škole i v rádiu, na počest týmu se pořádají různé sešlosti, v pátek vpoledvečer se na značné části podniků objeví cedule ZAVŘENO. Jednotliví hráči mají před domem tabuli ručně vyzdobenou barvami týmu a číslem svého dresu; jsou celebritami, které všichni znají a uctívají...

Děj *Friday Night Lights* se tedy vyvíjí okolo několika ústředních hráčů týmu Panterů a jejich rodin. Velký prostor dostává také hlavní trenér (a jeho rodina), jehož pracovní pozice závisí na úspěchu/neúspěchu družstva. Má vyšší výplatu než ředitel školy a stejně vysoké je také očekávání okolí. Pokud se týmu nedaří, jeho soužití s ostatními obyvateli města se stává nesnesitelným.

Kromě amerického fotbalu se v těchto dílech (a to zejména v televizním seriálu) rozvíjí množství závažných témat současné společnosti. Moc masových médií a síla davu, (sportovní) fanouškovství, problematika potratů, užívání dopingových drog, duševní nemoc postarší osoby, návrat válečného hrdiny, ochrnutí a následné začlenění postiženého člověka zpět do „normálního“ života – včetně detailního popisu nově vzniklých obtíží okolo problematického ovládní kolečkového křesla, omezených možností finančního výdělků, řízení speciálně upraveného auta nebo sexuální aktivity. Významný prostor pak v knize, ve filmu i v seriálu dostává mnou zkoumaná prezentace etnicity a rasismus; autoři se snaží o autentické přiblížení popsaných problémů.¹¹⁰

¹¹⁰ Autentičnosti výrazně napomáhá také realistický styl zpracování. V případě knihy je to z velké části kvůli tomu, že v ní autor zaznamenává žurnalistický materiál (text navíc doplňuje reportážními fotografiemi). Film i seriál pak v tomto rázu pokračují. Seriálu k autenticitě dopomáhají realistické scénáře; herci si mohli jednotlivé repliky upravovat, aby zněly co nejpřirozeněji. Mnohdy improvizovali, na scéně se pohybovali volně. Do sekvencí fotbalových utkání byly občasné začleněny záběry z reálných zápasů. Sportovní hlasatele namluvili skuteční fotbaloví komentátoři Peter Arbogast a Paul McDonald. Kameramani pak většinu filmového i seriálového děje snímali ručně. Objevují se detailní záběry tváří, často doplněné ozvláštňeným ustanovením děje, kdy z detailu kamera ihned „odskočí“ na velký celek. Chybí polocelek, na který jsou diváci běžně zvyklí a který dopomáhá k prostorové orientaci.

4.3. Presentace etnicity v dílech *Friday Night Lights*

V rámci analýzy se budu soustředit zejména na vztahy a interakce hlavních postav; zohledním však i některé vedlejší postavy, které se v dílech objevily jen okrajově – pokud je jejich působení ve vybraných obsazích pro můj výzkum nějakým způsobem přínosné (v knize je např. jedna kapitola věnována hispánskému hráči).

Zmíněné relace a interakce dostávají nejvíce prostoru v televizním seriálu, což se dozajista promítne také v poměru zkoumaných dat (tzn. v poměru dat čerpaných z knihy, filmu a seriálu). Kniha – jako faktografický, žurnalistický přístupem ovlivněný materiál – poskytuje zejména kontextuální zasazení událostí. Film je pak spíše doplněním, v němž se mnou hledané relace tolik neobjevují. N. Jeremi Duru, autor textu *Friday Night 'Lite': How De-racialization in the Motion Picture Friday Night Lights Disserves the Movement to Eradicate Racial Discrimination from American Sport* filmové adaptaci vytýká, že jeho tvůrci značně zidealizovali situaci uvnitř týmu, alespoň co se týče problematiky etnické nesnášenlivosti mezi jednotlivými hráči. Film má oproti knize a televiznímu seriálu nejméně prostoru k rozpracování dějových linií a společenských témat; tvůrci si musí vybrat, co budou v kinematografickém díle akcentovat. Duru tvrdí, že snímek *FNL* významně přispívá k všeobecné mylné představě společnosti o bezproblémových poměrech ve sportovních týmech. Avšak vzhledem k tomu, že je tým jakýmsi *mikrokosmem*, problémy v těchto skupinách existují stejně jako jinde.

4.3.1. Adaptace

Termín *adaptace* značí přepis díla, ať už se jedná o věrné, či spíše volné zpracování (vzniklé např. za účelem snazší srozumitelnosti, aktualizace díla, změny žánru apod.). Již několikrát jsem uvedla, že v případě děl *Friday Night Lights* byla literární předloha zadaptována do podoby filmu. Pokud odhlédnu od výtky týkající se zidealizovaného pohledu na problematiku etnicity, je tento přepis v některých částech až doslovný. Věrně se adaptace drží zejména stísněné atmosféry zapadlého texaského města a vykreslení hlavních hrdinů. Televizní seriál je přepracován mnohem volnějším způsobem. Jednak tvůrci vytvořili nové

postavy, jednak se děj o několik let posunul.¹¹¹ Z předlohy využívají jen některé motivy, a to hlavně napjatou situaci okolo středoškolských týmů amerického fotbalu (ve státě Texas). Zatímco kniha a film vycházejí ze skutečných událostí roku 1988, seriál se jimi pouze inspiruje a mnoho dějových linií rozvíjí po smyšlené ose. To znamená, že tvůrci mají více volnosti k „vlastní“ prezentaci etnických identit, proto se budu v analýze nejvíce věnovat právě televiznímu seriálu.

(Filmovými) adaptacemi se zabýval německý teoretik Walter Benjamin, který sepsal esej *Umělecké dílo ve věku své technické reprodukovatelnosti*. Podle něj přepracováním dílo ztrácí svou *auru* (i když se nemusí jednat o vyloženě negativní záležitost). Mění se také podmínky divácké recepce, film nabývá potenciálu vytvářet masy. Tvorba adaptací je oblíbená již od počátku kinematografie, a ihned od vzniku prvních přepisů ji doprovázejí výtky ohledně zbavování hodnoty originálu, nevhodných kopií atd. „*V pozadí tohoto předsudku stojí pravděpodobně představa o obecné historické prioritě literatury před filmem, jež stejně jako představa ‚starší – lepší‘ přisuzuje privilegia umělecké hodnoty apriorně předlohovému textu jako derivátu média s větším ‚služebním stářím‘.*“¹¹² Jak už jsem nastínila, v historii byla kinematografie brána jako jednoduché umění pro masy, které apeluje spíše na nízké pudy diváka, místo aby rozvíjelo jeho myšlení a obrazotvornost. Nicméně nejvlivnějším adaptačním směrem byl tehdy tzv. *věrnostní přístup*, který se vyznačoval respektem k duchu (*auře*) zdrojového textu a skepticismem vůči tvůrčím inovacím a odchýlkám.¹¹³ Významná je také *teorie ekvivalence*, pro niž je specifická autorova snaha o přizpůsobení literárního materiálu podmínkám filmu. Právě tímto způsobem byl zpracován snímek *Friday Night Lights*.

Podobnou dějovou linii, jakou rozvádí kniha a film, sleduje první řada zmiňovaného seriálu. Dějištěm je fiktivní město Dillon. I hlavní postavy mají jiná jména, ale inspirace knižními protagonisty je zjevná – ať už ve výstavbě charakterů, v jejich úloze ve fotbalovém týmu nebo v situaci rodinného zázemí. Také seriálové Pantery vede nepřilíš zkušený trenér, jemuž zpočátku lidé moc

¹¹¹ Seriál *Friday Night Lights* se začal vysílat v roce 2006, tudíž i děj se odvíjí od tohoto roku.

¹¹² Česálková 2006

¹¹³ Tamtéž

nedůvěřují. I zde se družstvo potýká s úrazem nejlepšího hráče, ačkoli v tomto aspektu seriál zachází mnohem dál; zranění upoutá rozehrávače (quarterbacka) Jasona Streeta na invalidní vozík. V dalších řadách už se děj seriálu vydává po zcela vlastní linii, proto budu analyzovat zejména první sérii; pokračování nastíním jen stručně v závěru kapitoly.

První řada seriálu se odehrává v roce 2006, tedy o celých osmnáct let později než narace knihy a filmu. Zajímalo mě, zda se nějakým způsobem posunula i prezentace etnicity. Ačkoli je dějištěm seriálu fiktivní město Dillon, Odessa je jasným předobrazem – co se týče geografického umístění, počtu obyvatel, značné obliby amerického fotbalu nebo právě etnické skladby obyvatelstva. Část odpovědi lze nalézt jednoduchým uvedením několika číselných údajů: zatímco v knize bylo v panterském týmu šest afroamerických hráčů,¹¹⁴ v seriálu vzrostl jejich počet na šestnáct. Slovo *negr* zaznívá jen zcela výjimečně a pokud ano, je pokládáno za šokující výraz hluboké neúcty.

Před samotnou analýzou je potřeba uvést, že i když si samozřejmě uvědomuji, že přítomní černošští protagonisté jsou pravděpodobně zástupci mnoha různých etnických skupin (viz kapitola o etnicitě), budu je souhrnně označovat jako Afroameričany. Jejich etnický původ není blíže charakterizován, v analýze proto kromě barvy pleti či náboženské příslušnosti zohledním zejména místo, odkud aktuálně pocházejí (např. černošský hráč přijíždějící z Louisiany bude považován za jiné etnikum než černošský hráč ze západního Texasu). Stejně tak bělošské seriálové postavy se pravděpodobně neidentifikují s jednou a tou samou etnickou skupinou, ale budu je jednotně nazývat americkými bělochy¹¹⁵ (u žádného z protagonistů se neobjevuje např. cizinecký přízvuk, což by mohlo s kategorizací pomoci).

Pokud odhlédneme od faktu, že většina afroamerických rodin zobrazených v dílech *FNL* „dobrovolně“ pokračuje v segregaci (nadále preferují obývání jižní části města), nevykazují se tyto etnické skupiny nijak výraznými (kulturními) rozdíly.

¹¹⁴ Ve filmu se přesný údaj neobjevuje.

¹¹⁵ Dále bílými Američany, bělošskými Američany apod.

4.3.2. Hlavní postavy

Co se týče seriálu, (v první sérii) je mezi hlavními protagonisty pouze jeden Afroameričan (okrajově pak jeho rodina) – fotbalový hráč Brian „Smash“ Williams. Pokud bych to měla srovnat s počtem bílých hráčů a dalších osob úzce spojených s týmem (kolem nichž se poté objevují také jejich rodiny), které jsou v seriálu pojímány jako hlavní postavy, procentuálně by se situace blížila skutečnému procentuálnímu zastoupení etnik v Dillonu, resp. v Odesse. Těchto postav je šest. V celém seriálovém týmu je z padesáti pěti hráčů šestnáct Afroameričanů (více prostoru dostává jen Smash). Zarážející ovšem je, že se v první sérii blížeji objevuje pouze jeden Hispánc, a to jen ve dvou dílech, i když počet Hispánců žijících v tomto městě převyšuje počet bílých Američanů.

V knize i filmu je tento poměr jiný; mezi ústředními protagonisty jsou tři Afroameričané, tři bílí Američané (dva hráči a jeden trenér) a jeden Hispánc. Přestože Afroameričané v Odesse zaujímají přibližně 6 % populace a přestože jich v týmu tou dobou bylo pouze šest, dostali ve snímku *Friday Night Lights* kvantitativně stejný prostor jako Američtí běloši (jejichž celkový počet představuje zhruba 40 % obyvatel).

Pokud se vrátím k seriálu, kromě Smashe se v první sérii blížeji objevuje také „nedomácí“ afroamerický hráč Voodoo, který s týmem odehrál několik zápasů. Z hlediska pojmenování jednotlivých postav je zajímavé, že pouze tyto dva protagonisté mají v seriálu přezdívky. Ty navíc nějakým způsobem odkazují k jejich etnické identitě, ať už přímo či nepřímo. Anglický výraz „smash“ znamená něco *rozbít, rozmlátit, zlikvidovat*. Odkazuje k Brianově útočné pozici v týmu – je tzv. running back, který má za úkol převzít míč od rozehrávače (quarterbacka) a utíkat s ním tak dlouho, dokud není zastaven nebo dokud neskóruje touchdown. V seriálu se objevují některé stereotypní charakteristiky Afroameričanů: jsou agresivní, draví, fyzicky zdatní, rychlí (viz dále). Přezdívku „Smash“ proto nevnímám pouze jako referenci k hráčskému postu, ale také jako odkaz na Brianovu etnickou identitu. Slovo „voodoo“ se vztahuje k synkretistickému náboženství, kterému jsou připisovány magické prvky. Dalo by se tedy říct, že tato přezdívka naznačuje, že je její nositel na hřišti schopen nějakých magických „kousků“. Také zde má pojmenování etnické konotace; zmiňované náboženství totiž mimo jiné vychází z tradic západní Afriky.

4.4. Zakotvená teorie

4.4.1. Otevřené kódování

Analýzu jsem započala otevřeným kódováním. Kromě knihy, samotného filmu a seriálových epizod jsem pracovala s vlastním překladem anglických prepisů scénářů, které jsou volně dostupné na internetu.¹¹⁶ Analyzované materiály jsem rozdělila na významové celky. Důkladným opoznámkováním relevantních jevů ve vybraných mediálních obsazích jsem vytvořila rozsáhlý seznam pojmů (kódů), které tyto jevy reprezentují (přičemž v postupující části záznamu dat jsem již zapisovala pouze ty jevy, které se objevily poprvé). Kladla jsem důraz na zachycení interakcí mezi aktéry – včetně detailního popisu situačního kontextu. Zohlednila jsem frekvenci výskytu jevů a opětovně také jejich relevanci vzhledem k předmětu výzkumu. Opakovaným nahlížením jsem pozorovala, které pojmy si jsou podobné a v čem. Poté jsem je zkušebně začala sdružovat do tříd.

Podle Strausse a Corbinové by vlastní názvy tříd měly být abstraktnější než pojmy (jevy, vlastnosti atd.), které tyto názvy označují – aby v rámci analýzy nevznikla přemíra vytvořených tříd. Začala jsem také s obecnějším určením jejich znaků a charakteristik. Je důležité vnímat vlastnosti daných jevů za konkrétních podmínek; porovnáváním a rozvíjením těchto tříd jsem ukázala, jak se mohou za různých okolností měnit.

¹¹⁶ Prepisy scénářů jsou dostupné na webových stránkách www.springfieldspringfield.co.uk.

Po utřídění, časovém odstupu a následném vyřazení nepotřebných dat (či naopak řídce vyskytující se doplnění) jsem vytvořila následující tabulku:

Tabulka č. 1: Otevřené kódování

pojmy	třídy	
„sví ke svým“	princip homophily	
jednota týmu jednota fanoušků strategie soc. „vzestupu“ (přechodové) rituály konfrontace dvou týmů rasismus	meziskupinové hranice (s důrazem na příslušnost k týmu či ke skupině fanoušků)	
podoba rodiny náboženství hudba	etnická (kulturní) specifika	stereotypy
animální tendence (agresivita, vznětivost, promiskuita, vášnivost, výtržnictví, důraz na fyzickou sílu) materialismus sebestřednost, arogance nezodpovědnost problémy s autoritou, pýcha	záporné stereotypní charakteristiky	
solidarita, oddanost, zásadovost statečnost mysl pro tým a vůdcovství	kladné (stereotypní) charakteristiky	
zranění (a sociální následky) ukončení střední školy	ztráta týmové identity	

1) Třída: princip homophily

V knize je to zmíněno, ve filmu i v seriálu je možné si toho často povšimnout, soustředí-li se divák na fakt, s kým se jednotliví hráči sdružují na tréninku, ve škole či ve volném čase; zatímco Afroameričané jsou většinou obklopeni dalšími Afroameričany (případně Hispánci), Američané bílé pleti se také pohybují v etnicky stejném okruhu. Dá se to vysvětlit principem *homophily*, „diferencovaným sdružováním“, který formuloval Georg Simmel. Vysvětluje, že ke vzájemnému kontaktu vede podobnost lidí, jejich „blízkost“. Proto jsou osobní sítě jedinců často homogenní¹¹⁷ (nejedná se přitom pouze o etnickou příslušnost, ale také o psychologické vlastnosti, hodnoty, cíle apod.). Ačkoli homogenita sociálního okruhu mnohdy vzniká jako důsledek omezených příležitostí ke kontaktu (např. v České republice žije velice nízké procento Afroameričanů, je proto značně neobvyklé, aby se některý z nich vyskytoval v našem užším okruhu), v Odesse/Dillonu dochází k meziethnickým kontaktům denně. I přesto si ale

¹¹⁷ Šafr 2008: 27

protagonisté volí budování svých osobních sítí v rámci jednotlivých etnik. Příčinou je pravděpodobně donedávna existující rasová segregace, jejíž následky v Odesse stále přetrvávají, ať už jako stejné náboženské vyznání (zde jde také o představu sdíleného původu), podobné hodnoty, zkušenosti, životní styl nebo společné zájmy.

„*Mechanismus homophily limituje sociální okruh jedince, neboť má dopad na informace, které se k nám dostávají, postoje, které si utváříme, a interakce, do kterých vstupujeme. K tendenci sdružovat se se sobě podobnými – rovnými dochází v důsledku toho, že vzájemná komunikace a sdílení kulturních norem usnadňují koordinaci jednání a posilují skupinovou identitu.*“¹¹⁸ V rámci jednoho etnika je snazší najít společné konverzační téma, lidé, kteří se stýkají, jednoduše bývají sociálně podobní. Tato tendence se projevuje v navazování přátelství, ve volbě partnerů, pracovních kontaktů atd. Princip diferencovaného sdružování výrazně napomáhá k reprodukci nerovností.

Ukázka: seriálový díl 1x15 *Blinders*

Svolaná sešlost studentů, díky níž se má vyřešit rostoucí nesnášenlivost ve škole Permian High School.¹¹⁹

Úryvek demonstruje, že *princip homophily* vnímají také samotní protagonisté, zdá se jim přirozený.

Paní Taylorová: *Takže, kdo chce začít?*

Anton (Afroameričan): *Já bych chtěl něco říct. Jakmile na to přijde... na bělochy a černochoy... jsme prostě jiní.*

Doug (bílý Američan): *To je hrozná generalizace.*

Anton: *Ne, to není, hlupáku. Stereotypy existují z nějakých důvodů. [...] Když se podíváte, kdo s kým tráví čas, však víte, v jídelně, po škole... Nakonec prostě jdeme přirozeně ke svým. Tak to prostě je.*

Landry: *Myslím, že za to hodně může také způsob naší socializace, pokud to dává smysl.*

V ukázce je mimo jiné možné si povšimnout užití *disjunktivní kategorie* – členu, který mluvčímu posloužil k pojmenování *toho druhého* aktéra, oslovení

¹¹⁸ Šafr 2008: 28

¹¹⁹ Vlastní překlad scénáře; 35. minuta dílu.

„hlupáku“. Sám by se v této situaci hlupákem nenazval, neboť chce poukázat na pravdivost svého tvrzení.

2) Třída: meziskupinové hranice

Třída, kterou jsem nazvala *meziskupinové hranice*, je datově velice nasycená. Přímo se dotýká hlavních otázek mého výzkumu a je více či méně provázaná s ostatními třídami. Její popis tedy bude o něco obsáhlejší. Zahrnula jsem do ní jevy, které nějakým způsobem charakterizují upevňování či naopak uvolňování hranic mezi etnicky diferentními skupinami. Dále sem patří některé jevy nastávající ve chvílích střetu dvou soupeřících sportovních týmů a jejich fanoušků, neboť mě zajímalo, zda je v těchto momentech pro fanoušky (a týmové hráče) důležitější vlastní etnická identifikace či příslušnost k týmu – a proč tomu tak je. Jak vyplývá z otázek mého výzkumu i z tohoto odstavce, budu třídu *meziskupinové hranice* pojímat zejména s důrazem na jevy odehrávající se mezi jedinci a skupinami náležejícími k týmu či k fanouškům.

Již několikrát jsem uvedla, že tým Panterů je multietnický. V převážné části zkoumaného materiálu hráči, trenéři ani fanoušci etnicitě nepřikládají žádný význam, etnicky nekategorizují, nebo se to tak na první pohled alespoň jeví. Britský sociální psycholog Henri Tajfel, jenž se zabýval teorií sociální identity, pozoroval znaky meziskupinového chování. Popsal, že se vykazuje nízkou variabilitou v postojích a reakcích osob patřících do stejných skupin.¹²⁰ Týmová skupina je zde prioritní, hráči se vzájemně podporují bez ohledu na etnickou příslušnost. Uvedu příklad jevu, který demonstruje popsání tvrzení. V díle *1x06 El Accidente* hispánský hráč Reyes bezdůvodně napadne Amerického bělocha, který není členem týmu. Následně je na Reyese vydán zatykač, on se však ubrání lží, že svou agresivitou reagoval na rasistickou poznámku (viz dále). Panterští spoluhráči mu bezvýhradně věří, pochybují pouze jedinci, jež s ním nesdílejí týmovou identitu. Podporuje ho také (*bělošský*) rozehrávač Matt, blízký kamarád napadeného chlapce. Protože patří do stejné skupiny jako Reyes a protože je pro něj tato skupinová identita významnější než identita etnická, reaguje „týmocentrickým“ způsobem, i když se posléze dozví pravdu.

¹²⁰ Kouřilová 2011: 14

Také dav fanoušků je ucelený; platí zde Dienerovo tvrzení, že jednotliví fanoušci ztrácí svou osobní identitu a identifikují se spíše se skupinou dočasně vytvořenou v jejich okolí. Ačkoli v běžném životě mohou mít zábrany v kontaktu s etnicky diferentními individui, silné emocionální propojení a vytvořená kolektivní duše tyto zábrany na čas odstaví do ústraní. Fanoušci se hromadně radují, když tým vyhraje, nadávají, jakmile rozhodčí ukřivdí „jejich“ týmu, utichají ve chvíli, kdy je hráč Panterů těžce zraněn. Jejich zkušenost se sdílenou lokalitou (městem Odessa/Dillon) je povýšena, úspěch místního středoškolského týmu tak fanoušci považují za vlastní. Také díky tomu, že se tato zkušenost prolíná napříč zúčastněnými etnickými skupinami, je snížena pravděpodobnost konfliktu.

Screenshot č. 1: Sjedenocný dav etnicky diferentních fanoušků (zdroj: www.grande-caps.net)

V žádném ze zkoumaných obsahů se nevyskytl větší konflikt zapříčiněný davovým chováním, fanoušci jsou schopni se samo-regulovat. Ve filmu je možný zádrhel nastíněn, ovšem pouze mezi fanoušky soupeřících týmů. Trenér mužstva z východního Texasu – střední školy Dallas Carter High School – upozorňuje Pantery, že je jejich komunita „čistě černá“ a že mezi nimi *jsou* problémy (již existující, zakotvené). Bere v potaz rasu, nikoli etnickou identitu; apeluje zejména na fyzické charakteristiky, pokládá je za nejsignifikantnější. Také Panteri samozřejmě mají afroamerické fanoušky, avšak jako prioritní trenér označuje příslušnost k týmu (zde tím pádem i k městu atd.). Podle Simmelova zákona se –

směrem od soupeřových fanoušků – vytváří tlak, který vynutí spojení jedinců identifikujících se jako Panteri (či fanoušci Panterů), i když se tato individua řadí do jiných etnických skupin. Zatímco kniha a seriál popisují případy etnické nesnášenlivosti také v rámci týmu, film se této problematice příliš nevěnuje a nesnášenlivost přibližuje pouze z hlediska tohoto vzdálenějšího tlaku. Ve zmiňované scéně pak bělošský trenér na rasovou poznámku reaguje nechápavostí; zde jde jasně vidět, že bílý muž si svou identitu uvědomuje méně často (méně zřetelně) než afroamerický muž; identita minorit je silnější (viz v teoretické části práce).

Některé zkoumané jevy třídy *meziskupinové hranice* jsem nazvala jako *strategie sociálního „vzestupu“*. Měla jsem na mysli něco podobného, co ve své stati *Studium sociální struktury jako konstruovaného prostoru. Sociální kategorizace a sociální identita* popisuje Kateřina Vojtíšková: „Členové skupin s ‚objektivně‘ nízkým postavením mohou využít několik strategií jak se vyhnout negativním důsledkům pro svou sebeúctu. Pokud jsou meziskupinové hranice alespoň částečně propustné, mohou zvolit individualistické opuštění skupiny.“¹²¹ Pokud ne, mohou lidé omezit srovnávání s podobnými (či dokonce níže postavenými) skupinami a hledat alternativy porovnání, jež by skupinu naopak postavily výš. Jak uvádí Vojtíšková, můžou se také pokusit o nastolení společenských změn, jež by vedly k podrytí nadřazenosti dominantní skupiny a k vyrovnání „sil“. Příslušníci těchto nadřazených skupin se naopak snaží zachovat své členství.

V dílech *Friday Night Lights* mají afroameričtí hráči díky fotbalu přístup k možnostem, na které by kvůli nízké ekonomické úrovni svých rodin a kvůli předsudkům panujícím ve společnosti za normálních okolností pravděpodobně nedosáhli. Pokud budou hrát dobře, mohou dostat sportovní stipendium a jít studovat vysokou školu. Fotbal je pro ně jedinou šancí, jak toho docílit. Proto někteří z nich na úspěchu bazírují o poznání víc než zbytek týmu, fotbal je pro ně vším. Jakmile jeden z trenérů dostane otázku, kým by byl Boobie, kdyby nebyl fotbalistou, trenér bez meškání odpovídá: „Jen velkým hloupým negrem.“¹²² Smash velice často opakuje, že fotbal je jeho „cestou ven“, cestou jak zabezpečit rodinu a zajistit jí lepší sociální postavení (některé školy hráčům – kromě

¹²¹ Šafr 2008 (stať Vojtíšková): 68

¹²² Bissinger 2005: 67 (vlastní překlad)

samotného stipendia – nabízejí také ubytování a zaměstnání pro rodinné příslušníky).¹²³ V tomto ohledu také považují za signifikantní, že v seriálu pouze afroameričtí hráči nosí fotbalové bundy (mimo utkání či sportovní sešlosti).¹²⁴ Je pro ně důležitější, aby poukázali na svou příslušnost k týmu, neboť takovýto jedinec je v Dillonu automaticky respektovaný a uctíváný.

Do této třídy jsem dále zařadila také problematiku rituálů, zejména těch přechodových, kterým se již na počátku 20. století věnoval etnolog Genep (viz teoretická část práce). Související jevy přiblížím na příkladu seriálové postavy afroamerického hráče přezdívaného Voodoo. Voodoo se objevil jen v několika epizodách. Jedná se o talentovaného fotbalistu (rozehrávače) pocházejícího z Louisiany, jehož domov zasáhl hurikán Katrina. Nyní proto hledá nové útočiště, má o něj zájem spousta středoškolských trenérů. Na nějakou dobu se s rodinou usazuje právě v Dillonu. Přechodové rituály by mu měly pomoci ve zvládnutí nově nastolené sociální situace, avšak Voodoo je odmítá. Nepřijímá zvyky zavedené skupiny, do které by se měl začlenit; neuznává trenérovu autoritu, ignoruje tréninkové schéma, o Dillonu rozhlašuje, že není jeho domovem a nikdy nebude. Není proto divu, že ho skupina zamítá – a vůbec není důležité, zda je v interakci s Afroameričany či s Američany bílé pleti. Podstatným aspektem identifikace s (etnickou) skupinou je kromě rasy také sdílení místa – a Dillonův bydlíště je v tomto případě důležitější.

Jako významnou součást probírané třídy jsem označila rasistické projevy (příp. projevy etnické nesnášenlivosti). V knize je jich mnohem víc než ve filmu a seriálu, avšak většinou se objevují coby záznamy skutečných historických událostí. Proto se i v tomto případě budu soustředit zejména na televizní seriál. V první řadě se rasismus nejvíce probírá v dílech *1x15 Blinders* a *1x16 Black Eyes & Broken Hearts* – kvůli tvrzení jednoho z trenérů, které se dostalo do médií (viz dále). Také mimo tyto epizody se však dá najít mnoho přímých i nepřímých náznaků. Podrobně se etnické nesnášenlivosti tvůrci věnují v dílu *1x06 El Accidente*. Důležitou roli opět sehrává Voodoo, dočasný hráč Panterů, který se

¹²³ Smash je nakonec jediným hráčem, který se stane profesionálním fotbalistou. Filmový Ivory dostane sportovní stipendium a ve fotbale pokračuje na vysoké škole, avšak o profesionální kariéru již nemá zájem.

¹²⁴ Výjimkou je Jason Street, hráč bílé pleti – také on v prvním díle nosil fotbalovou bundu. Na konci této epizody byl však těžce raněn, ochrnl a znovu si bundu neoblékl. Tvůrci tak dle mého názoru chtěli upozornit na dvě identity Jasona Streeta: hráče (před zraněním) a „obyčejného“ ochrnutého kluka (po zranění).

(záměrně) neidentifikoval se skupinou. Přichází do bistra, kde tráví volný čas velká část týmu (při jeho příchodu mimochodem hraje rap, viz dále). Panteri ho tam nevidí rádi, bistro považují za vlastní teritorium a Voodoo ho svou přítomností narušuje. Reyes (taktéž hráč Panterů), jediný Hispánec, kterému je v první sérii alespoň v tomto díle věnováno více prostoru, se ho zeptá, proč se raději nenají někde jinde. Voodoo reaguje další otázkou: „*A proč ty raději nepřejdeš zpátky přes řeku?*“ Myslí tím řeku Rio Grande, která tvoří část hranice mezi Mexikem a Spojenými státy americkými. Voodoo tak evokoval kategorii *Hispánec* tím, že v interakci zmínil kategoriálně vázaný rys – území, které Hispánci obývají. Sebe, Afroameričana, považuje za právoplatnějšího obyvatele USA, než za jakého považuje Hispánce.

Screenshot č. 2: Etnický konflikt mezi hráči fotbalu (zdroj: www.grande-caps.net)

Prozatím se jedná o „klasický“ případ etnické nesnášenlivosti, avšak zápletka pokračuje. Voodoo z bistra odejde, ale Reyes zůstává dotčený. Kromě urážky ho popudí také zpráva o nejasném výsledku posledního zápasu. Reyes je velice stereotypně zobrazen jako vznětlivý, agresivní jedinec neschopný zvládat své emoce. Před bistrem si vybije nahromaděný vztek tím, že opakovaně udeří náhodně přítomného bílého Američana. Když se pak proti němu svrhne nevole, zalže, že ho dotyčný běloch rasisticky napadl. Využívá tedy dillonské atmosféry, citlivé na veškeré projevy etnické nesnášenlivosti. Raději před všemi zopakuje

choulostivou poznámku ohledně vykázaní Hispánců za řeku Rio Grande, než aby přijal zodpovědnost za svůj čin. Trenérova žena mu nevěří; sice nijak nezdůrazňuje Reyesovu etnickou identitu, ale připomíná, že byl dvakrát zadržen za krádež (ke stereotypním charakteristikám se tak přidává také zločinnost, pravděpodobná chudoba a předsudky okolí, i když v tomto případě odůvodněné).

Ukázka: seriálový díl 1x15 Blinders

Paní Williamsová (Smashova matka) si domlouvá půjčku na nový dům.¹²⁵

Tímto úryvkem chci poukázat na to, že v dílech *FNL* panují mezi etnicky diferentními skupinami předsudky, kvůli nimž musí Afroameričané a Hispánci pozorněji střežit vlastní chování (aby jim v závislosti na nějakém společenském prohřešku nebyl znemožněn sociální vzestup).

Úřednice: *Říkala jsem vám, předschválená půjčka není vždy jistá.*

Paní Williamsová: *Ano, a určitě to nemá nic společného s tím, že jsem svobodná matka nebo že jste mě donutila zaškrtnout támhleto malé políčko „rasa“.*

Úřednice: *Ne, ne, v tomto případě jde o federální monitoring, který má zabránit rasové předpojatosti.*

Paní Williamsová: *A funguje to výborně, že?*

Smash: *Chceme mluvit s vaším nadřízeným.*

Úřednice: *Žádný rozdíl v tom nebude.*

Smash: *Stejně bychom s ním rádi mluvili.*

Úřednice: *Můžu mu nechat vzkaz.*

Smash: *Jsme tady právě teď.*

Úřednice: *Je mi líto, ale není to možné.*

Paní Williamsová: *Pojď, Briane. Budou jiné půjčky.*

Smash: *Ne, tohle nemůžou udělat, mami. Nemůžou vzít půjčku zpátky. Chceme mluvit s vaším šéfem, hned!*

Paní Williamsová: *Ne, nikomu nepomůžeš, když budeš vyšilovat. Jen se rozhlédni. Podívej, jak se na tebe všichni dívají. Čekají. Očekávají, že uděláš něco násilného. Že se staneš tím psem ze smetiště, o kterém mluvil trenér McGill. Neudělej jim tu radost.*

Dámy, mějte hezké odpoledne. Moc děkujeme.

¹²⁵ Vlastní překlad scénáře; 31. minuta dílu.

3) Třída: stereotypy

O něco méně datově nasycenou třídu *stereotypy* jsem rozdělila na tři podtřídy: *etnická kulturní specifika*, *záporné stereotypní charakteristiky*, *kladné (stereotypní) charakteristiky*. U poslední podtřídy jsem posléze označila slovo *stereotypní* závorkou, neboť v některých případech je dle mého názoru míra stereotypičnosti poněkud sporná.

Ačkoli díly *Friday Night Lights* pracují s prezentací etnické identity v mnoha ohledech zajímavě, stereotypně pojaté charakteristiky osob (skupin) nejsou výjimkou. Pro připomenutí, stereotypizace probíhá prostřednictvím procesů sociální kategorizace a následné asociace daných kategorií s příslušnými stereotypními atributy.¹²⁶ V seriálu *FNL* jsou Afroameričané prezentováni pomocí některých takových atributů; Smashova rodina je početná, má tři sestry. Jsou nemajetní, i přes zrušení rasové segregace stále žijí v jižní, chudší části města spolu s ostatními Afroameričany a Hispánci. Jakmile jednou uvažují o koupi nového domu v „lepší“ čtvrti, kvůli negativním předsudkům místních úředníků (amerických bělochů) je jim zamítnuta půjčka. Jsou zatvrzelými baptisty, často se odvolávají k bohu. Smash je do skupiny baptistů zajímavě kategorizován také v průběhu jednoho zápasu. Když dobíhá za koncovou čáru a předvádí vítězný touchdown, doprovází ho asynchronní kostelní hudba. Samotná hudba má i další úlohu; jedincům je stereotypně „přiřazen“ oblíbený styl – Smash často rapuje. Hudba je zde chápána jako projev osobní identity; jakmile se k Panterům přidá Voodoo, zúčastní se jednoho z fotbalových večírků (ve filmu jsou tyto večírky striktně rozdělené na bělošské a černošské). Svou dominanci demonstruje tím, že ihned po příchodu přeladí „Smashovu“ muziku a dá tak najevo, že teď se bude hrát ta „jeho“.

Záporné stereotypní charakteristiky jedinců patřících do etnicky minoritních skupin jsem částečně zmínila již výše, ať už na příkladu Hispánce Reyese, Smashe nebo rozehrávače přezdívaného Voodoo. Jsou prezentováni jako vznětliví, mnohdy násilní a agresivní, mající sklony k výtržnictví. Když se Smash na chvíli vrací do svého rodiště, dozvídá se, že ze „staré party“ již na svobodě zůstal pouze on a jeho tehdejší nejlepší kamarád (taktéž fotbalový hráč), ostatní jsou ve vězení. Obecně zde Afroameričané mají potíže poslouchat nějakou

¹²⁶ Kouřilová 2011: 19

autoritu, jsou pyšní. O jejich zobrazení se dá říct, že se zdají být méně schopni ovládat své zvířecí pudy (oproti Američanům bílé pleti). Často jsou promiskuitní, vášniví, občasně se dají slyšet, že bělochy pokládají za nudné. Kladou velký důraz na fyzickou sílu. Filmový protagonista Boobie Miles je divákům poprvé zprostředkován jako vytrvalostní běžec, nahý do půlky pasu. V průběhu filmu poté dává najevo, že fotbal je pro něj jediným „školním předmětem“, nic dalšího ho nezajímá. On i Smash jsou značně sebestřední, arogantní, mluví o sobě ve třetí osobě. Smash je navíc mnohdy nezodpovědný. V polovině první série začíná pracovat v rychlém občerstvení. Práci však bere na lehkou váhu, během svých směn se stará hlavně o to, aby zalichotil co největšímu počtu žen. Chybějící peníze v kase jsou pro něj malicherným problémem, neboť nejsou jeho. Jinak je založen poměrně materialisticky (což vysvětlují také jeho urputnou snahou o vzestup na společenském žebříčku).

Výše jsem uvedla, že afroameričtí hráči museli předvádět lepší výkony, aby se dostali do týmu – pouze ti nadprůměrní mohli „vystřídat“ průměrné bílé Američany. Tomu napomáhaly také zmiňované stereotypy a předsudky. Duru s odkazem na Davise podotýká, že ve společnosti panovala zaběhnutá představa o afroamerických sportovcích; sice jsou fyzicky zdatní a výkonní (jejich tělo navíc dospívá dříve, což má vzhledem ke středoškolskému prostředí velký význam), ale intelektuálně slabí a líní, a tak nedokážou pořádně vstřebat pravidla a strukturu hry. Nikdy tedy nebudou schopni hrát natolik sofistikovaně jako běloši.¹²⁷ Nutno říct, že díla *Friday Night Lights* tyto předsudky v mnohém utvrzují.

Etnické minority ale nejsou označovány pouze zápornými stereotypními charakteristikami (kromě skupinového „nepřítele“ Voodoo). Jsou zásadoví a oddaní; filmový Boobie jede na zápas, i když je zraněný a nemůže hrát. Smash zarputile pokračuje ve fotbalovém utkání i přes právě vymknuté rameno. Je vůdcem. Ačkoli má občas problém uznat trenérovu autoritu, většinou je to on, kdo tým podrží v těžkých chvílích a kdo pronese motlitbu. Coby „správní“ pobožní lidé jsou Afroameričané zobrazeni jako solidární, a to v rámci celé skupiny. Když např. Smash potřebuje peníze, aby mohl studovat, baptisté na něj uspořádají sbírku. Jsou na něj pyšní, úspěšný fotbalista zviditelňuje jejich etnickou skupinu.

¹²⁷ Duru 2007: 504

Tuž jen tím, že je s touto skupinou identifikován, zvyšuje její společenskou prestiž. Co se týče zmíněné solidarity, etnická identita zde není natolik rozhodující; jakmile je těžce zraněn bělošský hráč Jason Street, lidé se za něj modlí také v černošském kostele, přičemž ho kategorizují jako „jednoho z bratrů“. Americký fotbal je ve městě oblíben napříč etnickým spektrem.

Ukázka: film Friday Night Lights

Hráči se nacházejí ve fotbalové šatně.¹²⁸

Ukázku jsem vybrala z toho důvodu, že je v ní názorně představen charakter hlavní afroamerické postavy filmu, Boobieho, jemuž se v mnohém podobá také seriálový Smash. Jak jsem popsala, tito Afroameričané jsou zobrazeni jako materialističtí jedinci, kteří kladou důraz na fyzickou sílu. Intelekt pro ně není příliš důležitý.

Boobie (Afroameričan): *Víš, proč ještě nemáš holku, potápníku?*

Chris (Afroameričan): *Proč?*

Boobie: *Protože nenosíš správný boty. Máš bílý Adidasky. Všichni vědí, že jediný dobrý boty jsou Nike. Těm se nic nevyrovná. Zeptej se Ivoryho. Že jo, Kazateli?*

Ivory (Afroameričan): *Na botách nezáleží. Je to fuk.*

Boobie: *Ale no tak, Kazateli, kecáš! Moc dobře víš, že černou barvu udělal Bůh krásnou. Boobieho udělal Bůh krásným. Černým a silným.*

Mike (bílý Američan): *Hlavně jeho pusa je pořád větší a větší a větší.*

[...]

Reportér: *Jaké máš známky ve škole, Boobie?*

Boobie: *Mám jedničky. Jsem přece atlet.*

Reportér: *Z jakých předmětů?*

Boobie: *Je jen jeden předmět... Fotbal. Jiný předmět neexistuje, víte?*

Po opětovném porovnání a vyhodnocení zkoumaných jevů bych Smashovu schopnost být vůdcem nezařadila do podtřídy *kladné (stereotypní) charakteristiky*, ale vytvořila bych zcela novou třídu nazvanou *bourání stereotypů*. Afroameričané obecně nebývají považováni za vůdce, vzhledem k historii se od nich naopak

¹²⁸ Vlastní překlad scénáře; 4. minuta filmu.

„očekává“ jistá poddajnost, náchylnost k posluhování bělošskému pánu. Vyhledala jsem také další jevy pasující do této podtřídy a doplnila je.

4) Třída: bourání stereotypů

Na Smashovo vůdcovství upozorňuje také Riggins, hráč bílé pleti, který má v týmu podobně důležité postavení jako zmiňovaný Smash. Srovnává jej se sebou, tvrdí: „*Oba víme, že já žádný vůdce nejsem...*“ Nejen že má Smash schopnost „vyburcovat“ tým, ale dokáže ho vyburcovat lépe než americký běloch nacházející se ve srovnatelné pozici. Proti etnickým stereotypům se staví také charakteristika knižní a filmové postavy Ivoryho Christiana. Jako Afroameričan nevykazuje žádné znaky agresivity ani výtržnictví. Je zamlklý, přemýšlivý, okolí se může spolehnout na jeho racionální jednání a zodpovědnost. Na rozdíl od ostatních Afroameričanů nebere fotbal tak vážně, každodenní tréninky a studování her považuje za ztrátu času, raději by se věnoval četbě.

Dříve jsem zmínila, že ve společnosti panovala představa o nižší inteligenci a naopak větší lenosti afroamerických hráčů. Duru uvádí, že se k těmto charakteristikám řadí také jejich slabší motivovanost. Tento stereotyp však kniha, film ani seriál neutvrzují, Afroameričané jsou zde naopak motivovaní mnohem více (viz výše – třída meziskupinové hranice). V souvislosti s tím se také nedá říct, že by byli zobrazeni jako líní – naopak – kvůli vyšší motivovanosti a omezenějším možnostem sociálního vzestupu jsou velice snaživí, alespoň co se fotbalu týče. Jakmile totiž jednou ztratí příležitost ve sportu pokračovat, společnost na ně ihned zapomíná, stávají se jen dalšími nepotřebnými Afroameričany (viz dále – třída ztráta týmové identity).

Jako názorný příklad dalšího bourání stereotypů bych uvedla seriálovou postavu Tima Riginse, amerického bělocha. Jeho charakteristika by se dala shrnout výše uvedenými zápornými stereotypy, jež jsou většinou přiřknuty afroamerickým protagonistům. Také Riggins je agresivní, výbušný, klade důraz na fyzickou sílu. Má sklony k výtržnictví, je promiskuitní a nezodpovědný. Narušování stereotypů zde vidím v tom, že zápornými (animálními, pudovými) vlastnostmi nejsou popisováni pouze Afroameričané, ale také někteří američtí běloši.

Ukázka: seriálový díl 1x01 Pilot

Riggins je na tréninku zpovídán reportéry.¹²⁹

Pro zopakování: názorné *bourání stereotypů* zde vidím v tom, že afroameričtí hráči nejsou jediní, komu jsou připisovány animální tendence, agresivita a další záporné vlastnosti.

Reportér: *Je známo, že jsi jeden z nejagresivnějších hráčů. Co tě na tom tak přitahuje?*

Riggins: *Prostě rád ubližuju lidem. Rád je srážím.*

[...]

Reportér: *Time, nechci být nezdvořilý, ale cítím z tebe alkohol. Pil jsi?*

Riggins: *Ne.*

Reportér: *Ani trochu?*

Riggins: *Ne.*

5) Třída: ztráta týmové identity

Zatímco ve třídě *meziskupinové hranice* jsem se soustředila na jedince a skupiny náležející k týmu či k fanouškům, zde půjde o individua, která svou týmovou roli z nějakého důvodu pozbyla. Existují dvě hlavní příčiny, proč se tak mohlo stát: buďto kvůli vážnému zranění, jež danému fotbalistovi nadále znemožnilo pokračovat v úloze týmového hráče, či jednoduše z důvodu ukončení střední školy.

Již jsem uvedla, že stereotypně jsou afroameričtí „vysloužilí“ hráči považováni za neúčinné jedince nepřínosné pro společnost. Po svém zranění Boobie několikrát opakuje, že nic jiného neumí, a tím pádem netuší, co bude v životě dál dělat. Chtěl se přestěhovat do Kalifornie, pokračovat v úspěšné kariéře sportovce a koupit dům pro svého strýce. Jenomže rázem se vše mění a Boobie najednou nemá nic. Zapomíná na něj okolí i tehdejší spoluhráči. *Friday Night Lights* však podobným způsobem zobrazuje i bělošské bývalé Pantery. Také někteří z nich se neustále upínají k „létům slávy“. Je to dáno maloměstským prostředím a nekončící všudypřítomnou oblibou Panterů, jejímž prostřednictvím je jim neustále připomínáno, kým kdysi byli. Stereotypní prezentace by počítala s tím, že američtí běloši mají větší pravděpodobnost životního úspěchu už jen

¹²⁹ Vlastní překlad scénáře; 5. minuta dílu.

proto, že se identifikují s majoritní etnickou skupinou, ale zde jim tento fakt nestačí. V knize a ve filmu je takovým jedincem například otec hráče Dona, Charles Billingsley, který těžce snáší synovy nezmary. Přítomné kulturní symboly neustále apelují na jeho dávnou osobní zkušenost. Promítá do syna sebe; ví, že po středoškolském fotbale ho v životě nic významného nepotkalo, a tak nechce připustit, aby Don tyto důležité momenty vynechal.

Obecně je identifikace s týmem až na výjimky prezentovaná jako trvalá. Bývalí hráči pořád nosí prsteny, které kdysi vyhráli ve státním finále. Zranění fotbalisté se nadále účastní zápasů, podporují tým a případnou výhru berou jako svou vlastní.

Ukázka: film Friday Night Lights

Hráči vysedávají v bistro spolu s dalšími obyvateli Odessy.¹³⁰

V tomto úryvku lze snadno pozorovat, jaký důraz kladou (bývalí) hráči na týmovou identitu.

Brian (bývalý Panter): *Miku, jak se máš? Jak s vámi zachází starý Gains? Už vás všechny zdokonalil?*

Mike (současný Panter): *Čau, Briane. Pracuje se na tom.*

Brian: *Fajn. Jak se má tvoje máma?*

Mike: *Dobře.*

Brian: *Dobře. Poslouchej, mohli bychom si tě v rychlosti vyfotit s naší dcerou?*

Mike: *Vyfotit? Jo-, jo, jasně.*

Brian: *Fajn, tak moment... Tady. Moje malá holka a budoucí nejlepší texaský rozehrávač, hm? Kde je kruci ten foťák? Winchelle, chlapče, zapamatuj si každý okamžik. To ti povídám. Pak je to rychle pryč. Nespi. Neztrať ani vteřinu. Protože než si to uvědomíš, všechno je pryč. Nezbude nic než děcka a vzpomínky. Slyšíš mě? Děcka a vzpomínky... Zlatíčko, usměj se. Řekni: „Mojo,“ řekni: „Mojo!“¹³¹*

4.4.2. Axiální kódování

Vůbec nejdůležitější činností, která probíhá v rámci axiálního kódování, je odhalování spojení mezi třídami (a podtřídami) a jejich uvádění do vzájemných vztahů. Podstatné je neustálé porovnání údajů. Tímto porovnáváním jsem

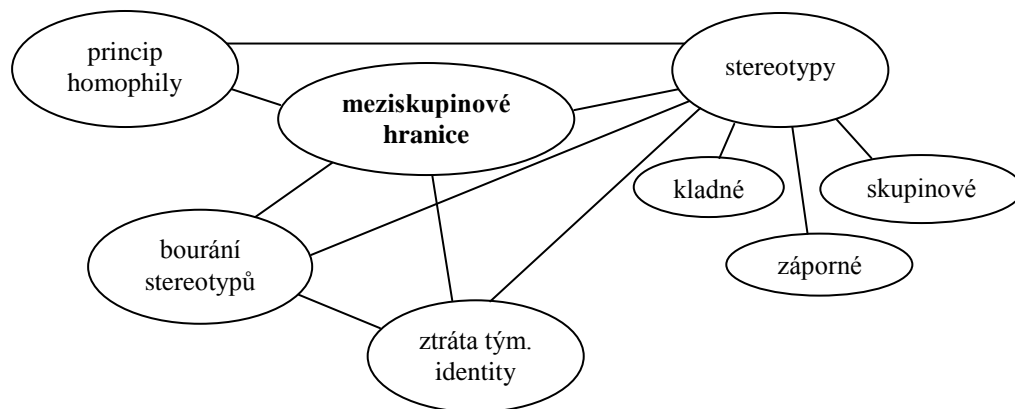
¹³⁰ Vlastní překlad scénáře; 13. minuta filmu.

¹³¹ *Mojo!* je pokřik či jakési heslo knižních a filmových (tedy odesských) Panterů.

zkoumala variabilitu jevů a odhalila vyskytující se pravidelnosti. Jak už jsem naznačila dříve, rozhodla jsem se nedržet striktního určování jednotlivých prvků paradigmatického modelu; soustředila jsem se na popis příčin, kontextu a následků zkoumaných jevů. Konstruktivistické pojetí zakotvené teorie klade důraz zejména na *kontexty* interakcí. Díky tomu jsem si mohla všimnout, za jakých podmínek probíhá konkretizování a udržování symbolických rozhraní mezi etnickými skupinami či jaké strategie se na jejich tvorbě podílejí. Následným vyhodnocením jsem zformulovala první výroky specifikující např. rozdíly (a podobnosti) mezi třídami. Poté bylo potřeba vymezit ústřední třídu zkoumaného materiálu, která se tak stala centrem sítě všech ostatních přítomných tříd, hlavním tématem výzkumu. Během procesu jsem také myslela na to, že se mohu kdykoli vrátit k otevřenému kódování a doplnit pojmy spadající pod jednotlivé třídy (či dokonce dodat zcela novou třídu).

Jako ústřední třídu jsem ve své práci zvolila *meziskupinové hranice*. Jednak je do ní zahrnuto velké množství zkoumaných pojmů, jednak je ve vztahu se všemi ostatními stanovenými třídami a dokázala by je pod sebe pojmut. Navíc se přímo dotýká jednoho z centrálních problémů analýzy, a sice otázky, jakým způsobem se mění vztahy mezi etnickými skupinami v souvislosti s týmovou identitou, resp. s měnícími se podmínkami uvnitř týmu. Je dostatečně variantní a abstraktní, takže by teoreticky měla směřovat k vytvoření obecnější teorie.¹³² Schématem bych její postavení vzhledem k ostatním třídám a podtřídám vyznačila následovně:

Schéma č. 2: Znázornění vztahů mezi třídami

¹³² Švaříček, Šed'ová 2007: 93

Provázanost tříd bylo poměrně snadné odhalit již ve fázi jejich konstruování, některé vazby jsem odkryla v rámci otevřeného kódování. Jelikož jsem vytvořila spíše „objemnější“ třídy nasycené mnoha skupinami pojmů (v některých případech také podtřídami), ovlivňují se navzájem. Na tomto místě blíže popíšu jejich vztahy – nejprve na jednotlivých dvojicích/trojicích, poté v rámci celého schématu. Nejčastěji zde budu zmiňovat třídu *meziskupinové hranice*, neboť je centrem tohoto systému.

Princip homophily x meziskupinové hranice x stereotypy

Tyto třídy jsou propojené na úrovni příčinných podmínek. Jedinci se spolu stýkají podle zásad principu homophily částečně z toho důvodu, že je to od nich ve společnosti stereotypně očekáváno – stereotypy, ať už kladné nebo záporné, jsou tedy jednou z příčin principu homophily. Ten má vliv na udržování symbolických hranic mezi etnickými skupinami, v tomto případě zejména skupinami uvnitř týmu a fanoušků. Díky participaci v mužstvu Panterů (a jejich fanoušků) jsou hranice mezi přítomnými etnickými skupinami o něco uvolněnější než za „běžných“ okolností.

Meziskupinové hranice x bourání stereotypů x stereotypy

V dílech *Friday Night Lights* (zejména v televizním seriálu) se objevuje několik momentů, kdy tvrzení ohledně jednoty týmu neplatí. Uvedu příklad proměny situace uvnitř týmu, jejíž příčinou jsou stereotypy a předsudky týkající se jedinců patřících do minoritních etnických skupin. Této problematice se věnuje např. dvoj díl *1x15 Blinders* a *1x16 Black Eyes & Broken Hearts*, kde jeden z trenérů před reportéry vysloví rasisticky zabarvené věty: „*Kluci jako Smash, Baxter nebo dokonce i Voodoo mají od přírody dar běhat s míčem. [...] jsou nebojácní, nebezpeční. Jako psi ze smetiště. Chcete, aby ten balón nesli. Chcete, aby ten trávník rozsápali na kusy.*“¹³³ Všichni tři jmenovaní hráči jsou Afroameričané. Reportérka ihned reaguje otázkou, zda si trenér myslí, že má tento dar něco společného s barvou pleti.¹³⁴ Mimoto také uvádí, že Dillon má jeden z posledních středoškolských týmů, který se stal smíšeným. V historii své existence navíc Pantefi měli pouze jednoho afroamerického rozehrávače

¹³³ Vlastní překlad scénáře; 3. minuta dílu *1x15 Blinders*.

¹³⁴ Také v tomto případě aktéři odkazují spíše na *rasu*.

(quarterbacka). Tato hráčská pozice je v americkém fotbale považována za nejdůležitější; rozehrávač (často coby kapitán) totiž určuje, jaký typ hry se bude hrát, je „mozkem“ týmu. Byl jím Voodoo, jenž s Pantery odehrál pouze dva zápasy. Reportéři tohoto tvrzení ihned využijí. Médii se začnou šířit informace, že trenér Afroameričany nepovažuje za rovnocenné a kategorizuje je spíše do říše zvířat; jsou předurčení k posluhování „těm pravým“ lidem. Kromě podrobné demonstrace moci médií je velice zajímavé sledovat také to, jak na událost reagují jednotlivé (etnické) skupiny. Fotbaloví hráči zprvu nejednají zvlášť zamítavě. Jsou toho názoru, že média informaci upravila a nemyslí si, že by jim trenér chtěl nějakým způsobem ukřivdit. Identifikace s týmem je pro ně prozatím důležitější. Avšak Afroameričané, kteří nejsou součástí týmu, reagují ihned na začátku o poznání podrážděněji a trenérova veřejná omluva jim nestačí, i když se je fotbalisté zprvu snaží mírnit. Jenomže situace se postupně začíná vyostřovat. Afroameričtí hráči přestanou poslouchat pokyny dotyčného trenéra a odejdou z týmu (jejich etnická identita se nakonec – zejména díky působení okolí – stává důležitější). Mezi Pantery zůstává pouze afroamerický trenér, jinak se tým etnicky rozděluje. Hráči začínají skupinu *těch druhých* vnímat jako něco cizího, nevlastního. Riggins, hráč bílé pleti, přichází za Smashem a žádá ho, aby promluvil se „svými kluky“. Vzhledem k okolnostem je již nepovažuje za součást vlastní skupiny, i když před oním incidentem s médii tomu tak nebylo.

Screenshot č. 3: Afroameričtí hráči si uvědomí důležitost týmu (zdroj: www.grande-caps.net)

Obrat přichází ve chvíli, kdy Panteri potřebují vyhrát páteční zápas. Zde je opět vhodné zmínit Simmelův zákon popisující jednání skupin pod nátlakem; záleží, odkud tlak přichází. Ten nyní působí ze vzdálenější roviny, nedávno rozdělená skupina se proto znovu sdružuje a „bojuje“ proti společnému nepříteli. Mimo to na ně působí také síla kolektivní odpovědnosti; nemohou dovolit, aby zápas prohráli. Zároveň chtěli svým odpuštěním ukázat, že trenérovo kategorizování bylo opravdu mylné (což mimo jiné považují za jednu ze strategií sociálního „vzestupu“, viz výše). Následkem popsaného jevu je třída *bourání stereotypů*; Afroameričané se rozhodli jít proti očekávání společnosti.

Meziskupinové hranice x ztráta týmové identity

Existuje také vzájemný vztah mezi třídami *meziskupinové hranice* a *ztráta týmové identity*. Jakmile již hráč nemůže být identifikován s týmem, kvůli změně kontextu se mění také hranice. V tomto případě lze jasně vidět, že rozhraní mezi skupinovými identitami je zkonstruované a schopné měnit se v závislosti na situačním kontextu.

Ztráta týmové identity x stereotypy x (bourání stereotypů)

Výše popsaná relace mezi *meziskupinovými hranicemi* a *ztrátou týmové identity* se dále prolíná do souvislosti se *stereotypy* a s *bouráním stereotypů*. Stereotypy (či právě snaha o jejich bourání) mají vliv na interakce aktérů; po jejich vyřazení z týmové skupiny o něco větší, znatelnější než dříve. Příslušnost k Panterům „chránila“ individua identifikující se s etnickou minoritou, poskytovala jim vyšší společenský status. V dílech *Friday Night Lights* se vyskytují obě možná východiska těchto relací: stereotypně zobrazení jedinci, kteří se po opuštění týmu stali „jen dalšími nepotřebnými Afroameričany (Hispanci),“ nebo postavy, které se navzdory předsudkům staly respektovanými členy společnosti.

4.4.3. Selektivní kódování

V rámci selektivního kódování je potřeba pokračovat v popisu vztahů a souvislostí mezi ústřední třídou a těmi ostatními. Tyto vztahy jsem průběžně ověřovala a konceptualizovala. Všimla jsem si zejména toho, jak změny

některých podmínek ovlivňují jednání a interakce aktérů – a ptala jsem se, proč se tak děje.

Ústředním jevem výzkumu rozumím posouvání (upevňování/uvolňování) meziskupinových hranic v závislosti na změně kontextu, která může nastat např. příchodem neznámého „problémového“ hráče, ignorováním přechodových rituálů, zvratem v působení vnějšího tlaku (transformací jeho směru) nebo upřednostněním osobní identity před identitou týmu/etnické skupiny. Kontextovou proměnu může způsobit rovněž předsudky zatížená událost, odchod hráče z týmu, územní přesun skupiny apod.; příčinných jevů se v dílech *Friday Night Lights* objevuje mnoho.

Vzájemná provázanost tříd, posuny meziskupinových hranic

Vzhledem k tomu, že jsem zvolila nižší počet datově nasycených tříd, jejich spojitost je snadno rozeznatelná. V rámci axiálního kódování jsem popsala návaznou souvislost mezi třídami *meziskupinové hranice*, *ztráta týmové identity* a *stereotypy* (či *bourání stereotypů*). V tomto nástinu tak schází pouze poslední třída, *princip homophily*. Její relačnost vnímám zejména ve spojení s třídou *stereotypy* (resp. *bourání stereotypů*), ale vztah se dá najít také jinde. *Princip homophily* má výrazný podíl na symbolickém udržování meziskupinových hranic. Ačkoli jsem v průběhu výzkumu zjistila, že v mnohých situacích protagonisté upřednostňují skupinovou identitu týmu, neopomíjejí ani tu etnickou. I během „nekonfliktního období“ se hráči občas sdružují v závislosti na jejich etnicitě.

Co se týče variability upřednostňování kolektivních identit, také zde platí Simmelova teze, že závisí na tom, odkud na skupinu přichází vnější tlak. Pokud tlak působí na tým, semkne se *týmová* skupina – ať už je nátlak vyvíjen směrem od soupeře či jednoduše ze strany jedinců, kteří Panterům nefandí. Avšak jestliže je tlak vyvíjen na *etnický původ* postav, úžeji se spojí právě etnická skupina. Vždy se také aktivuje příslušná kolektivní odpovědnost; hráči ručí za úspěch Panterů, prioritou je vítězství. Etnicky diferentní jedinci pak zodpovídají za obraz (resp. postavení) daného etnika ve společnosti, za sociální situaci „bratrů“, kterou svým chováním nechtějí ohrozit.

Jako příklad upevnění symbolických meziskupinových hranic mi poslouží rozbor úseku dílu *1x09 Full Hearts*. V této epizodě se Panteré chystají na utkání

s týmem z města Gatling, který je – včetně fanoušků – téměř kompletně složen z Afroameričanů a Hispánců. Obyvatelé Dillonu situaci komentují ještě před samotným zápasem. K popisu hráčů z Gatlingu používají mnoho hodnotově zabarvených kategorií, kterými vyjadřují svůj postoj ke statusovým příznakům budoucích soupeřů, zejména k jejich etnické příslušnosti a k tamní existenci početného ghetta, z něž pochází většina hráčů středoškolského fotbalového týmu. Plánovanou cestu do Gatlingu pojmenovávají jako „*cestu na jinou planetu*“, čímž evokují představu, že se jim tamní obyvatelé statusově nevyrovnají. Jejich fotbalovou obranu přezdívali „*černou dírou Gatlingu*.“ V tomto označení využívají kategorii etnika, stejně jako opětovný obraz o nelidském původu soupeřů. Starostka Dillonu také zmiňuje obavu, že „*nechce skončit s kulkou v hlavě*.“ Hlavní sponzor Panterů reaguje přitakáním „*nemají nás rádi*.“ Tím, že nepoužil první osobu – *nemáme je rádi* – se zbavil zodpovědnosti za popsání emoce. Nenápadně tak stanovil, že antipatie vlastně pocházejí ze strany *oni*. Pokud vznikne konflikt, bude to jejich vina, *oni* jsou původcem. V takovém případě by skupina *my* pouze reagovala na nastalou situaci, nic jiného by jí nezbývalo.

Ke konfliktu v této epizodě opravdu dochází. Jeho charakter se blíží etnickému konfliktu, neboť vypukne mezi dillonským a gatlingským týmem (a částečně i davem fanoušků); prioritní je příslušnost k týmové skupině, tím pádem i k místu bydliště apod. Dalo by se říct, že je zde uplatněn etnocentrický pohled – Panteré jsou ti „správní“, zatímco obyvatelé Gatlingu jsou prezentováni jako nepřátelé; fanoušci protihráčů (Orlů) jsou zdatně neukázněnější, řinčí plechovkami a pokřikují. Samotní fotbalisté vyslovují nelichotivé poznámky, chovají se arogantně a vyvolávají fyzické roztržky. Již několikrát jsem během analýzy zmínila, že se v dílech *Friday Night Lights* uplatňuje Simmelovo pravidlo o působení vnějšího tlaku a platí to i v tomto případě; týmová identita Panterů (a tím pádem i jejich hranice) je v Gatlingu posílena.

Identifikace ústředního příběhu

Jak jsem popsala v úvodu praktické části práce, ústředním tématem děl *FNL* je zobrazení specifických poměrů ve středoškolském týmu amerického fotbalu. Zásadním aspektem je dějiště příběhu, malé texaské město, jež má za

sebou historii rasové segregace a v němž se každodenně setkávají a mísí různá etnika. Podstatné jsou také mezilidské vztahy a interakce probíhající mezi jednotlivými hráči, jejich fanoušky, příbuznými, soupeři atd.

Jelikož jsem vztahy mezi stanovenými třídami popsala poměrně vyčerpávajícím způsobem, a to včetně kontextuálních proměn, které mohou nastat, dovoluji si zpětné zakotvení teorie uvést až v samotném závěru práce. Ještě předtím bych však odbočila ke dvěma kapitolám, v nichž nastíním eventuálně možná pokračování této analýzy.

4.5. Pokračování seriálu

Výše jsem vysvětlila, že se v práci věnuji zejména analýze první řady seriálu *FNL* – její děj se znatelně inspiruje událostmi z roku 1988, které popisuje kniha a film. Avšak vzhledem k výrazné změně kontextu, která nastává v průběhu čtvrté série, zde krátce zmíním také pokračování. Problematika etnických minorit je v těchto dílech nazírána jiným pohledem. Město Dillon je kvůli finančním záležitostem nuceno k přerozdělení městských čtvrtí (správních oblastí). Vývojově se situace jakoby vrátila o několik desítek let zpátky; Dillon se znovu dělí na vyspělejší („bělejší“) severní část a jižní čtvrť, kterou obývají zejména etnické minority. Na mapě je vedena hranice, podle níž se mají žáci roztrždit do dvou středních škol: Permian High School, která je domovem Panterů, a East Dillon High School, kde se zřizuje nový fotbalový tým – dillonští Lvi. Jedná se o školu z chudší čtvrti, jejímž pravděpodobným předobrazem je knižní Ector High School, dříve se nacházející v odesské části zvané Niggertown. Trenér Taylor, který se v minulých epizodách nezavděčil místním radním, se proti své vůli stává hlavním trenérem Lvů. Spolu s ním na školu přecházejí také někteří další *bělošští* protagonisté známí z předcházejících sérií. A jsou to oni, kdo se najednou stává etnickou minoritou. Etnické diference jsou v těchto dílech prezentované mnohem stereotypněji než dříve. Škola je zobrazena jako ohrožující ústav, kam se původní žáci školy Permian obávají docházet. Američtí běloši ji popisují jako nebezpečnou a zcela automaticky předpokládají horší úroveň vzdělání. Tým Lvů, naprostou většinou tvořen afroamerickými a hispánskými hráči, je coby celek prezentován jako neukázněný, nezpůsobilý, líný, odmítající autoritu trenéra. Příznačná je také červená týmová barva, která působí agresivně. „Spasit“ (resp. ukáznit) tým dokáže pouze *bělošský* trenér, jenž hráčům demonstruje, že svůj volný čas – jinak strávený výtržnostmi – mohou využít „užitečněji“ (americký fotbal se může stát prostředkem jejich sociálního vzestupu).

Pokud odhlédnu od etnických identit, ve čtvrté sezóně tvůrci pracují také s pojetím identity týmu (konkrétně týmu Panterů). Popsaná proměna kontextu zapříčiňuje výraznou změnu v hodnotícím aspektu a v původně kladném vztahu k Panterům. Z pohledu trenéra, který je ústřední postavou celého seriálu, je na ně najednou nazíráno jako na nepřátele, skupina *my* se proměnila ve skupinu *oni*. Mimo to nastalá situace umně demonstruje rovněž fakt, že týmová identita je

„pouze“ uměle vytvořeným konstruktem, jenž se mění v závislosti na situačním kontextu. Trenér i někteří hráči jednoduše vyměnili dres a místo svého působiště a jejich identita se rázem proměnila spolu s týmovými barvami. Výraznější problém s tím měl pouze hráč Luke, americký běloch. Jeho osobní konflikt však není prezentován v souvislosti s opuštěním týmové skupiny Panterů, jako spíše s opuštěním lukrativnější pozice, od které očekával snadnější a rychlejší společenský vzestup.

4.6. Prezentace mimo etnických minorit

V závěru práce ještě zmíním, že z hlediska zobrazení jiných menšinových (genderových) identit je seriál poměrně progresivní. Nejen že starostkou města Dillon je žena, ale „dokonce“ homosexuální žena (ačkoli způsob jejího života je trenérem s despektem popsán jako „alternativní“). Ve třetí sérii se jiná žena stává ředitelkou střední školy, v průběhu páté řady se dokonce přidává dívka přímo do týmu – nejprve na pozici asistentky specializované na sportovní výbavu, poté coby trenérka. Jako argument k povýšení ukazuje hlavnímu trenérovi novinový článek o ženě jménem Natalie Watson. Watson doopravdy existuje, jedná se o mladou dívku trénující devítileté a desítileté začínající fotbalisty. V seriálu je však zmíněná jako středoškolská trenérka, jejím předobrazem je tedy ve skutečnosti Natalie Randolph z Washingtonu. Díl, ve kterém je zmíněna (jedná se o epizodu 5x11 – *The March*), byl premiérově odvysílán 26. ledna 2011 – v té době byla Randolph považovaná za jedinou aktivní trenérku středoškolského amerického fotbalu a celkově třetí takovou trenérku v historii. Na svou pozici rezignovala v listopadu roku 2013. Trenér Taylor dává její případ (a případ své svěřenkyňe) do nabízející se spojitosti s muži. Uvádí, že je v zemi přibližně 14 000 středoškolských fotbalových trenérů, zatímco Watson (resp. Randolph) je v tomto oboru jedinou ženou. Ptá se: „*Libí se ti tato čísla?*“ – „*Ne, vůbec se mi nelíbí,*“ reaguje dívka se záměrem tuto situaci změnit.

Mimo tuto dějovou linku ale vyobrazená situace okolo Panterů genderové vyváženosti vůbec nepomáhá. Jakousi podřadnou součástí týmu jsou kromě roztleskávaček tzv. rally girls, dívky přidělené jednotlivým hráčům, jejichž účelem je „opečovávat“ je během fotbalové sezóny. Na začátku roku vyrábějí cedule se jmény a čísla dresů místních hvězd, před zápasy jim nosí čerstvě upečené buchty, neoficiálně se od těchto dívek očekává také „uvolnění fotbalistova napětí“.

5. Závěr

Hlavním cílem práce bylo popsat, jakým způsobem jsou prezentovány etnické diference v dílech *Friday Night Lights* (v knize, filmu a televizním seriálu se sportovní tematikou). Původním záměrem bylo vytvořit dílčí analýzy těchto obsahů, od toho jsem však posléze upustila. Vzhledem k povaze zvolené metodologie, zakotvené teorii, bylo třeba soustředit se především na relace a interakce hlavních hrdinů. Zmiňovaná kniha vznikla na základě investigativního bádání žurnalisty H.G. „Buzze“ Bissingera, který v ní faktograficky popsal skutečné události okolo středoškolského týmu amerického fotbalu (jež se odehrály roku 1988). Proto jsem ji ve své práci nakonec využila spíše jako přiblížení situačního kontextu, samotnou analýzu jsem soustředila především na televizní seriál.

Analýza byla vedena kvalitativní metodou, konkrétně již zmíněnou *zakotvenou teorií* (grounded theory), kterou v 60. letech vyvinuli autoři Glaser a Strauss. Metodologický postup této teorie jsem popsala na pozdějším modelu Strausse a Corbinové, částečně jsem jej ale upravila podle potřeb svého výzkumu. Právě plastičnost zakotvené teorie je jednou z jejích největších výhod. Okrajově jsem ji kombinovala s členskou kategorizační analýzou, neboť jsem se chtěla soustředit také na to, jaké kategorie protagonisté užívají k popisu (etnicky) diferentních individuí.

5.1. Zpětné zakotvení teorie

Ačkoli je středoškolský fotbalový tým Panterů složen z více etnických skupin, ve většině případů působí jednotným dojmem; síla týmového sportu jedince sbližuje sdílenými emocemi a zkušenostmi nebo také společným cílem zvítězit. Platí zde Tajfelem pozorované pravidlo: meziskupinové chování se vykazuje nízkou variabilitou v postojích zainteresovaných osob. Ústřední kolektivní identitou je zde sportovní tým. Díky identifikaci s týmem se uvolňují hranice mezi přítomnými etnickými skupinami. Nízká rozmanitost postojů jednotlivých členů se projevuje např. zaslepeným preferováním týmové „pravdy“, shodným názorem fotbalistů, společným vymezením se vůči osobám, jež k Panterům nepatří... Jejich etnická identita je rovněž podstatná, avšak až druhotně. Většinou se plně aktivuje pouze v případech, kdy na ni působí tlak,

který je schopen narušit vnitřní jednotu týmu; „nejúčinnější“ je tlak přímo vycházející ze skupiny *my* (z týmu Panterů). Ta se tím pádem musí rozpadnout na méně početné *my* (tlakem zasaženou etnickou skupinu patřící k Panterům), jež se vymezí proti nově vzniklému *oni*.

V rámci skupiny panterských fanoušků podobná situace nikdy nenastává; ritualizované fandění zde dokáže spojit etnicky diferentní individua téměř bezvýhradně. Na dav působí síla dočasně vytvořené kolektivní duše, díky které sdílejí nejen emoce, ale také pocit přátelství. Vysvětlením jednoty fanoušků může být i Dienerova *teorie deindividuace*: „diváci“ zaměřují svou pozornost na nějakou událost (na sportovní zápas), proto si méně uvědomují sami sebe a snáze tak přecházejí etnické rozdíly.

Jediný fanouškovský konflikt, který je v dílech *FNL* nastíněn, předvídá rozpor mezi fanoušky dvou soupeřících týmů. Ty se navíc liší svým etnickým složením. Možnost tohoto konfliktu je zmíněna dvakrát – jednou ve filmu, jednou v seriálové epizodě *1x09 Full Hearts*. V obou případech jsou etnicky smíšení fanoušci Panterů konfrontováni s téměř výhradně afroamerickou skupinou. Rozdílnost v týmové identitě (resp. v identitě fanoušků týmu) je umocněna jejich etnickou diferencí; pouze jeden aspekt jinakosti by ke konfliktu nestačil.

Dominantní skupinu obsahů *Friday Night Lights* tvoří američtí běloši (patřící do týmu Panterů). Afroameričané jsou v mnoha ohledech prezentováni stereotypně; jsou agresivní, nezodpovědní, promiskuitní, kladou důraz na fyzickou sílu. Obecně se dá říct, že se nechají jednodušeji ovládat svými pudy. Fotbal je demonstrován jako jejich „záchrana“, jedinečná možnost společenského vzestupu. Avšak nedá se říct, že by se díla místy nesnažila o novátorský obraz minorit. Obecně *FNL* (především televizní seriál) velice koliduje mezi stereotypním zobrazením menšin – ať už etnických, genderových nebo vztahujících se k sexuální orientaci postav – a takovým zpodobněním, které společenské stereotypy bourá.

6. Zdroje

6.1. Seznam pramenů

První řada seriálu *Friday Night Lights*

1. díl – *Pilot*
2. díl – *Eyes Wide Open*
3. díl – *Wind Sprints*
4. díl – *Who's Your Daddy*
5. díl – *Git'er Done*
6. díl – *El Accidente*
7. díl – *Homecoming*
8. díl – *Crossing the Line*
9. díl – *Full Hearts*
10. díl – *It's Different for Girls*
11. díl – *Nevermind*
12. díl – *What to Do While You're Waiting*
13. díl – *Little Girl I Wanna Marry You*
14. díl – *Upping The Ante*
15. díl – *Blinders*
16. díl – *Black Eyes and Broken Hearts*
17. díl – *I Think We Should Have Sex*
18. díl – *Extended Families*
19. díl – *Ch-Ch-Ch-Ch-Changes*
20. díl – *Mud Bowl*
21. díl – *Best Laid Plans*
22. díl – *State*

Celovečerní film *Friday Night Lights* (v českém překladu *Světla páteční noci*)

režie: BERG, Peter. USA, 2004, 112 min

Kniha *Friday Night Lights: A Town, a Team, and a Dream*

autor: BISSINGER, H.G. London: Yellow Jersey, 2005. ISBN: 9780224076746

6.2. Seznam použité literatury

BERG, Bruce L. *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. 4. vyd. California State University: Allyn & Bacon, 2001. 305 s. ISBN: 0-205-31847-9.

COTTLE, Simon (Ed.). *Ethnic Minorities and the Media: Changing Cultural Boundaries*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press, 2000. 251 s. ISBN: 0-335-20270-5.

ČESÁLKOVÁ, Lucie. Adaptace. In: *Cinepur* [online]. 2006, č. 47. ISSN: 1213-516X. [cit. 26. 02. 2014]. Dostupné z: <http://cinepur.cz/article.php?article=936>.

DIENER, Edward. Deindividuation: Causes and Consequences. In: *Social Behaviour & Personality. An International Journal* [Academic Journal]. Červen 1977, č. 5/1, s. 143–155. ISSN: 1179-6391. [cit. 27. 02. 2014]. Dostupné z: <http://connection.ebscohost.com/c/articles/8651095>.

DURU, Jeremi N. Friday Night „Lite“: How De-racialization in the Motion Picture Friday Night Lights Disserves the Movement to Eradicate Racial Discrimination from American Sport. In: *Cardozo Arts & Entertainment Law Journal* [online]. 2007, č. 25/2, s. 485–530. ISSN: 0736-7694. [cit. 14. 03. 2014]. Dostupné z: <http://www.cardozoelj.com/wp-content/uploads/2013/02/DURU-Friday-Night-Lite.pdf>.

ERIKSEN, Thomas Hylland. *Antropologie multikulturních společností: Rozumět identitě*. Praha: Triton, 2007. 268 s. ISBN: 978-80-7254-925-2.

GRAZIAN, David. Friday Night Lights: A Functionalist Approach to Popular Culture. In: GRAZIAN, David. *Mix it up: Popular Culture, Mass Media, and Society*. New York: W.W. Norton, 2010. s. 22–43. ISBN: 0-393-929523.

HAYESOVÁ, Nicky. *Základy sociální psychologie*. 5. vyd. Praha: Portál, 2009. 166 s. ISBN: 978-80-7367-639-1.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. 408 s. ISBN: 80-7367-040-2.

HIRT, Tomáš. Přehled nejasností spjatých s konceptem etnicity v perspektivě postbarthovských přístupů. In: *AntropoWebzin* [online]. 2007, č. 2/3. ISSN: 1801-

8807. [cit. 07. 02. 2014]. Dostupné z: <http://antropologie.zcu.cz/prehled-nejasnosti-spjatych-s-konceptem-etnicit>.

HIRT, Tomáš. JAKOUBEK, Marek. *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit (Antropologická perspektiva)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2005. 279 s. ISBN: 80-86898-22-9.

HUTCHINSON, John. SMITH, Anthony D. (Ed.). *Ethnicity*. Oxford: Oxford University Press, 1996. 448 s. ISBN: 0192892746.

KOUŘILOVÁ, Sylvie. Jedinec v meziskupinových vztazích: Od sociální kategorizace k předsudkům. In: *Československá psychologie* [online]. 2011, č. 1, s. 12–24. ISSN: 0009-062X. [cit. 27. 03. 2014]. Dostupné z: <http://cspych.psu.cas.cz/result.php?from=692&to=692>.

LE BON, Gustave. *Psychologie davu*. Praha: KRA, 1994. 164 s. ISBN: 80-901527-8-3.

LEWIS, Lisa A. (Ed.). *Adoring Audience: Fan Culture and Popular Media*. London: Routledge, 1992. 245 s. ISBN: 0-415-07820-2.

MAŘÍKOVÁ, Hana. PETRUSEK, Miloslav. VODÁKOVÁ, Alena (kol.). *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. 747 s. ISBN: 80-7184-164-1.

MCQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. 2. vyd. Praha: Portál, 2002. 448 s. ISBN: 80-7178-714-0.

MERTON, Robert K. *Studie ze sociologické teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. 285 s. ISBN: 80-85850-92-3.

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. 332 s. ISBN: 80-247-1362-4.

MUCHA, Ivan. *Georg Simmel filosof a sociolog: (Úvahy o celistvosti člověka a života)*. Jesenice u Prahy: Tiskárna a vydavatelství 999, 2008. 163 s. ISBN: 978-80-86391-31-1.

NEKVAPIL, Jiří. Sociální kategorizace v interkulturním kontextu: základní výklad, cvičení a diskuse dvou scén z podnikové komunikace. In: *Češtinář*. 2000/2001, č. 2, s. 38–52, 72–84. ISSN: 1211-6874.

- ORTEGA Y GASSET, José. *Vzpouřa davů*. Praha: Naše vojsko, 1993. 158 s. ISBN: 80-206-0072-8.
- SOLLORS, Werner (Ed.). *The Invention of Ethnicity*. Oxford: Oxford University Press, 1991. 294 s. ISBN: 0195050479.
- SOUKUP, Václav. *Dějiny sociální a kulturní antropologie*. 2. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1996. 303 s. ISBN: 80-7184-158-7.
- STAIGER, Janet. Fans and Fan Behaviors. In: STAIGER, Janet. *Media Reception Studies*. New York: NYU Press, 2005. s. 95–114. ISBN: 0-8147-8135-7.
- STRAUSS, Anselm. CORBINOVÁ, Juliet. *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Albert, 1999. 202 s. ISBN: 80-85834-60-X.
- ŠAFR, Jiří (Ed.). *Sociální distance, interakce, relace a kategorizace*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008. 145 s. ISBN: 978-80-7330-146-0.
- ŠATAVA, Leoš. *Jazyk a identita etnických menšin: Možnosti zachování a revitalizace*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. 215 s. ISBN: 978-80-86429-83-0.
- ŠLESINGEROVÁ, Eva. HAMAR, Eleonóra. SZALÓ, Csaba. Konceptualizace pojmů rasa a rasismus: Sociologický pohled. In: *Sociální studia* [online]. 2007, č. 4, s. 7–21. ISSN: 1803-6104. [cit. 23. 02. 2014]. Dostupné z: <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080710100932.pdf>.
- ŠVAŘÍČEK, Roman. ŠEĐOVÁ, Klára. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN: 978-80-7367-313-0.
- ŠMAUSOVÁ, Gerlinda. „Rasa“ jako rasistická konstrukce. In: *Sociologický časopis* [online]. 1999, č. 4, s. 433–446. ISSN: 2336-128X. [cit. 15. 02. 2014]. Dostupné z: <http://sreview.soc.cas.cz/cs/issue/69-sociologicky-casopis-4-1999>.
- TESAŘ, Filip. *Etnické konflikty*. Praha: Portál, 2007. 251 s. ISBN: 978-80-7367-097-9.
- ZUBKOVÁ, Lucie. Clear Eyes, Full Hearts, Can't Lose!. In: *25fps* [online]. 2012, č. 50. [cit. 23. 03. 2014]. Dostupné z: http://25fps.cz/2012/friday_night_lights.

6.3. Seznam dalších elektronických zdrojů

Oficiální webová stránka odesských Panterů: www.mojoland.net

Webová stránka s demografickými údaji: www.city-data.com

Webová stránka s přepisy originálních scénářů: www.springfieldspringfield.co.uk

Zdroj použitých screenshotů: www.grande-caps.net

6.4. Seznam screenshotů a tabulek

Strana 56: Tabulka č. 1 – Otevřené kódování

Strana 59: Screenshot č. 1 – Sjednocený dav etnicky diferentních fanoušků

Strana 62: Screenshot č. 2 – Etnický konflikt mezi hráči fotbalu

Strana 72: Screenshot č. 3 – Afroameričtí hráči si uvědomí důležitost týmu